

Ulusal ve Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 10 Sayı: 52 Volume: 10 Issue: 52
Ekim 2017 October 2017
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1929>

CEZAYA ALTERNATİF BAKIŞLAR VE YENİ BİR DİSİPLİN OLARAK CEZA SOSYOLOJİSİNİN İMKANLILIĞI*
ALTERNATIVE PERSPECTIVES ON PUNISHMENT AND THE POSSIBILITY OF SOCIOLOGY OF PUNISHMENT AS A NEW DISCIPLINE

Metin TÜRKMEN**

Öz

Geçmişin acı ve işkenceyle dolu ceza uygulamalarından günümüz modern toplumunda insanlara, işledikleri suçlara karşılık ikinci bir şansın verildiği bir aşamaya gelinmiştir. Cezalandırma anlayışı ve pratiği, bugün tüm dünyada rehabilitasyon fikri ve onarıcı adalet anlayışının geçerli olduğu bir yapıya kavuşmuştur. Ulaşılan bu aşama da nihai bir varış noktası değildir. Bu alandaki tartışmalar halen teorik ve pratik yönleriyle sürmektedir. Tartışmaların birçoğu da cezalara toplum tarafından kabul edilebilecek haklı bir etik temel bulmakla ilgilidir. Bu çalışma, bu kapsamda cezanın toplumla olan ilişki ve ilgisini keşfetmeyi ve bu sayede ceza sosyolojisi olarak ifade edilebilecek yeni bir akademik disiplinin de imkanlılığını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Çalışmada tarihsel karşılaştırmalı bir yöntemle cezaların farklı yönlerinin, sosyolojik bakış açısının hakim olduğu bir perspektiften görülmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suç, Ceza, Ceza Sosyolojisi, Ceza Evrimi, Rehabilitasyon İdeali.

Abstract

From the painful and tortured punishments of the past, today's modern society has reached to a stage where given a second chance to criminals for their crimes. The mentality and practice of punishment has reached a structure in which the concept of rehabilitation idea and restorative justice is valid all over the world today. This reached stage is also not a final destination. The discussions in this area still continue with their theoretical and practical aspects. Many of the discussions are about finding an acceptable justified ethical basis for punishments by society. In this context, this study aims to discover the relation and interest of the punishment to the society and to reveal the possibility of a new academic discipline which can be expressed as sociology of punishment. In this study it is aimed with a comparative historical method the different aspects of punishment from a perspective that sociological point of view prevails.

Keywords: Crime, Punishment, Sociology of Punishment, Penal Evolution, Rehabilitative Ideal.

GİRİŞ

Günümüzde cezalandırmanın rolü, toplumlarda neden çok bilinmiyor ya da tartışılmıyor? İnsanlar neden sadece bir cezayla karşı karşıya kaldıklarında, bu konuda fikir yürütüyorlar? Önceden inşa edilmiş kurumsal yapı içerisinde insanlar cezalara, çeşitli kurumları içerisinde barındıran, yabancı bir yapı olarak bakmaktadır. Bu yapı kimlerin suçlu ya da kimlerin ceza alacağını belirlemektedir. Toplum da çok düşünmeden bunları onaylar. Fakat birey olarak cezalandırılmayla karşılaşıldığında işte o zaman cezanın içeriği, özelliği, uygun bir ceza olup olmadığı ve meşruiyeti gibi konular gündeme gelir. Kimin suçlu olduğuna karar veren mekanizma aynı zamanda cezalandırmaya da karar vermektedir fakat cezalandırmanın görünmeyen kısmı da var. Cezalandırma ile ilgili kurumlar nasıl işliyor yerine, belki bu kurumlar neden var ya da nasıl geliştiler şeklinde bir soru sorulabilir. Günümüzün ceza anlayışını ortaya çıkartan kritik önemdeki gelişmeler, 18. yüzyılla birlikte başladı. Bu yüzyıldaki büyük dönüşümler, rehabilitasyon fikrini ortaya çıkardı fakat 1970'lerde rehabilitasyon anlayışı da önemli krizlerle karşı karşıya kaldı ve bu alan, tekrar şekillenmeye başladı. Cezalandırma, bu anlamda halen kronik bir toplumsal sorun olarak görülmektedir. Günümüzde rehabilitasyon fikrinin resmi bir ideoloji gibi cezalandırmayla ilgili benimsenmesi, toplumların da çok düşünmeden cezayı bu çerçevede anlamlandırmasına neden olmaktadır fakat rehabilitasyon da artık eleştiriliyor ve başarısızlığı üzerinde duruluyor. Son yıllarda cezalandırmayla ilgili yeni bir felsefe ve mantık bulma çabası ortaya çıkmıştır. Ceza sistemlerinin değişimi tarih içerisinde, evrensel bir anlayışla değerlendirildiğinde, cezaların gittikçe hafiflediği ve toplumun tepkisinin daha çok

* Bu çalışma 2015 yılında tamamlanan "Rehabilitate Edici Bir İnfaz Türü Olarak Probation Üzerine Sosyolojik Bir Analiz" başlıklı doktora tezinin bir kısmına dayanmaktadır.

** Yrd.Doç.Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

bireylere dönük bir empati süzgecinden geçtiği görülür. Geçmiş dönemlerde bireyin temele alındığı bir ceza yerine, toplumun bozulan durumu ve bu durumun tamir edilmesi için şiddetli cezalar verilmekteydi. Ölüm cezalarında bile netice ölüm olmasına rağmen, ölüm cezası alan insanlara, öncesinde çeşitli işkenceler yapılması ve bunu da diğer insanların izlemesi sağlanırdı. Tarihsel süreçte, hem insan anlayışında hem de toplumsal yaşantının temellerindeki köklü değişimlerle cezanın da belli bir evrim geçirdiği görülür.

Hangi toplumda olursa olsun toplumsal yaşamın bir gerçeği olarak suçtan kaçmak imkânsız gibi görünmektedir. Tarih boyunca her toplumda suçlara rastlanmıştır. Suçların toplumsal yaşamı bozucu etkisi karşısında toplumun tepkisi de cezalar yoluyla olmaktadır. Bu anlamda suçlara karşılık cezalar da kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Toplumsal yaşamın düzenlenmesinde rol alan belki de en önemli mekanizma cezalar yoluyla gerçekleştirilmektedir. Tarih boyunca her toplum yapısında suçlara karşılık cezaların var olması, cezalandırmanın tarihinin de uygarlık tarihi ile paralel bir şekilde gelişmesi anlamına gelmektedir. Bunun yanında ceza kavramının suç kavramı gibi toplumdan topluma ve çeşitli tarihsel dönemlerde farklılık gösterdiğini belirtmek gerekiyor. Suç ve ceza birbiri içine girmiş iki kavram gibi görünse de ceza konusunu farklı açılardan ele almak günümüz toplumunu anlamak için bir gereklilik halini almıştır. Önceden belirlenmiş kurallar dışına çıkan herkesin ceza alacağını düşünmek, ceza kavramını tam olarak açıklayamamaktadır. Ya da her suç işleyen kişinin cezalandırılacağını öngörmek ceza kavramını tüm yönleriyle ortaya koyamamaktadır.

Ceza kavramıyla ilgili günümüze yakın bir tanım şu şekilde yapabilir. Ceza, topluma zarar veren eylemler karşılığı olarak yasalarla belirlenmiş çerçevede, suç işleyen kişiyi bazı yoksunluklara tabi tutarak toplumun bu davranışları onaylamadığını belirtmek için, yargısal bir kararla ve işlenen suçla orantılı olarak uygulanan korkutucu yaptırımlardır (Demirbaş, 2013: 63). Fakat bu tanım da cezayı tüm yönleriyle açıklamaktan uzak gibi görünmektedir. Başlangıç olarak iyi bir tanım yapmak için ceza için gerekli koşulların neler olabileceği üzerinde düşünülmesi gerekmektedir. İlk olarak ceza için bir zarar vermenin söz konusu olması gerekmektedir fakat bu noktada aynı cezanın farklı kişiler üzerinde farklı düzeyde etkiler bırakabileceği üzerinde durmak gerekebilir. Farklı bir açıdan bu zararın özelliği üzerinde durmak gereklidir. Bu zarar, yetkili bir yapı tarafından, yapılan eylemin hoş görülmediğini ya da kınandığını belirten, kasıtlı ve cezalandırıcı özelliklere sahip olmalıdır (Boonin, 2008: 3-28).

Ceza, kişilerin üzerinde çeşitli acı veya zarar veren uygulamalarla belirli uygulamaların gerçekleştirilmesidir. Ceza ile ilgili tanımlara bakıldığında ilk olarak cezanın araçsal kullanımı yönüyle tanımlamaların ön planda olduğu görünmektedir. Araçsal durum kabul edildiğinde iki farklı açıdan bakmanın mümkün olduğu da ortaya çıkar. Birincisi, cezaya bireylerin açısından, kişinin bir daha suç işlememesi için ıslahı (rehabilitasyonu) için bir araç, ikincisi, toplumdaki diğer bireylerin de suç işlememesi için caydırıcı bir sosyal kurum. Hukuki açıdan bu durumu, birincisi cezanın maddi ve ikincisini de manevi yönleri olarak da görmek mümkündür. Cezanın zaman içerisinde değişmesinin ya da cezalandırma anlayışının farklılaşmasının temelinde, toplumsal dinamiklerin değişmesinin yanında cezaya etki eden düşünsel faaliyetlerin, bu anlamda hukuk, kriminoloji, felsefe, sosyoloji ve psikoloji gibi alanlardaki değişimin etkisinden de söz edilebilir.

Günümüzde işlenen suçlara karşılık cezalar geçmişe oranla hafiflemiştir. Geçmişin acı ve işkenceyle dolu ölüm cezaları, yerini daha hafif cezalara bırakmıştır. İlkel toplumlarda cezalandırma, kindar ve ölç alma düşünceleri ve duygularıyla, sadece suç işleyen bireylere dönük değil onların aileleri de dâhil olmak üzere uygulanmaktaydı. Cezanın niteliği, onun nicelik ya da nitelik yönünden değerlendirmesine bağlanmazdı, fakat gittikçe, işlenen suçla orantılı ceza fikri, bu cezalarla ilgili önceki anlayışın yerini almıştır. Zamanla cezaların belirlenmesinde ilkel toplumlarda olduğu gibi grup başkanının ya da kişilerin değil, toplumun kontrolünün olduğu ve cezalandırmaya, toplumun karar verdiği bir aşamaya gelinmiştir. Sonrasında kurumsal yapının gelişmesiyle birlikte cezaların belirlenmesi, kamu düzenini korumakla görevli olan devletin kontrolü altına girmiştir.

Geçmişten günümüze ceza konusu, tüm toplumlarda tartışılan esaslı bir problem halindedir. Cezalar ya da cezalandırma, devletin koyduğu kanunlara karşı gelmekten mi kaynaklanır? Cezalandırma toplum için ahlaki eğitimin bir parçası mıdır? Cezalar, toplumun kollektif bir savunma mekanizması mıdır? Cezalandırma toplum üyelerinin aralarındaki ilişkileri düzenleyen basit bir mekanizma mıdır? Neden cezalar çağlar boyunca farklı şekillerde uygulanmıştır? Bu soruların hepsi daha çok felsefi bir tartışmanın parçası gibi görünse de soruların dayandığı temel nokta toplumdur (Boonin, 2008).

Cezanın tarih içerisinde değişimini belirleyen etkenlerin anlaşılması için incelemenin genişletilmesi ve analitik bir bakış açısıyla bakılması gerekmektedir. Bu günümüz toplumunu daha iyi anlamak ve ceza üzerinden yapılacak analizleri güçlendirmek için fırsat oluşturacaktır. Günümüz toplumunda, işlenen bir suçla karşılık bir ceza yaptırımı şeklinde, çoğu zaman sadece normatif yönüyle kabul edilen ceza olgusunun,

bu noktada farklı boyutları da ele alınmalıdır. Ceza, sadece normatif düzlemde anlaşılabilir bir kavram değildir, cezanın, normatif yanını içeren hukuki boyutunun yanında felsefi ve sosyolojik boyutları da ele alınmalıdır. Bu boyutlar incelenirken aynı zamanda cezanın geçmişten günümüze hangi aşamalardan geçerek günümüze geldiği de ortaya konmuş olacaktır.

Ceza konusu ele alınırken, önce parçalara ayırarak, cezanın farklı yönleri incelenmiş, sonrasında ise bu parçalardan yeni bir sentez oluşturulmuştur. Metodolojik açıdan tarihsel karşılaştırmalı bir yöntem benimsenmiştir. Çalışmada önemli ve ön plana çıkan parçalardan birisi ve büyük oranda diğer parçaları da bütünlendirici etkisi olması dolayısıyla sosyolojik bakış açısı, temele oturtulmuştur. Dolayısıyla bu noktadan itibaren ilk hareket noktası öncelikle cezanın farklı yönlerinin keşfedilmesi ile ilgilidir. Toplumsal yaşamda cezaların en görünür tarafı, normatif bir sistemin yansıması olarak hukuk olmaktadır.

Hukuk Açısından Cezalar

Ceza, suç işleyen kişiye hukuk kuralları aracılığıyla devletçe uygulanan yaptırım niteliğini taşır. Cezanın özünde, suç işleyen kişiye karşı acı çektirilmesi fikrinin bulunduğu söylenebilir. Cezanın özünde elem ve ıstırap bulunmakla birlikte cezanın suç işleyende mutlaka ıstırapa neden olması gerekmez. Cezanın normal bir insan bakımından ıstırapa sebep olacak nitelikte olması yeterlidir. Örneğin hapis haneye konulmak, hürriyetinden yoksun bırakılmak normal bir insanda ıstırapa neden olur. Fakat yersiz yurtsuz birisi için soğuk kış aylarını sıcak bir hapis hane geçirmek elem ve ıstırap konusu olmayabilir (Güriz, 1986: 150). Cezanın kefaret veya ödetme amacı, cezalar ne kadar insanileşirse insanileşsin terk edilemez. Ceza bu anlamda toplumsal yaşamı saldırılara karşı korumada bir araçtır ve bu şekilde caydırıcılık anlamında genel önleme işlevine sahiptir. Toplumun korunmasının yanında, özel önleme faaliyetiyle suçluların uslandırılarak onun yeniden sosyalleşmesini ve kişilerin toplum normlarına uyumunun artırılması amaçlanmaktadır. Nitekim örnek olarak; Türk Ceza Kanunu'nda (TCK) 1. madde olarak; *"Ceza Kanununun amacı; kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum barışını korumak, suç işlenmesini önlemektir"* (TCK, Madde:1) verilebilir.

Cezalandırma yetkisi devlete aittir peki devletin cezalandırma yetkisi nereden gelmektedir? Bu soruya daha çok siyasal içerikli bir analizle cevap bulabiliriz. Orta çağda cezalar tanrısal iradenin belirleyici olduğu bir durumdadır. Devlet, insanların Tanrının gösterdiği doğrultuda hayatlarını sürdürmelerini sağlayan bir kuruluştur ve tanrısal irade yeryüzünde devlet aracılığı ile gerçekleşir. Cezanın amacı, hukuka aykırı olarak gerçekleştirilen eylem değildir, suç işleyerek Tanrı iradesine karşı gelen kişisel iradenin cezalandırılmasıdır. Suç işleyen kişi kötülük yapmıştır. Kötülüğe karşı kötülük yapmak adaletin gerçekleşmesini sağlar. Devletin cezalandırma hakkı bu noktada dolayısıyla dine dayandırılabilir. Orta çağdan sonra devletin temellerinin toplumsal sözleşmelerle yeniden temellendirildiği görülür. İnsanlar devleti oluştururken birbirlerinin haklarına da saygı göstermeyi kabul etmişlerdir. Toplumsal sözleşmeye göre kurulan ve sözleşmeyi korumakla görevli devlet, kendi temeline karşı çıkan kişiyi cezalandırmak hakkına sahiptir.

Alternatif başka bir düşünce ise mutlak adalet teorisi ile ilgilidir. Bu teoriye göre ceza, insanların vicdanlarına hitap eden adaletin yerine getirilmesi emrinin bir sonucudur. Cezanın bir amacı olamaz çünkü cezanın kendisi bir amaçtır. Cezanın bir amacı olsaydı insan, bu amaca ulaşmak için bir araç olarak kullanılmış olurdu. Cezalandırma, suçlunun topluma ve ahlaka karşı davranışından dolayı suçludan, oluşan bu borcun tahsil edilmesidir. Devletin görevi, mutlak adaleti gerçekleştirmektir ve suçlulara karşı cezalarla adaleti sağlamaktır. Diğer bir teoriye göre ise devletin cezalandırma hakkı meşru savunma esasından doğmaktadır. Toplum hayatının oluşmasından ve devletin kurulmasından sonra insanlar tabiat durumundayken sahip oldukları kendilerini savunma hakkını devlete devretmişlerdir. Meşru savunmada zarar veren hareketle, zarara karşı koyan hareketin aynı zamanda yapılması söz konusudur. Cezalandırmada ise zarar, zarar veren hareketten sonra gerçekleşmektedir. Bu nedenle meşru savunma ile ilgili bu teori bu açıdan eleştirilebilir. Devletin toplumu zarar verici fiillerden korumakla yükümlü olduğunu ve bu nedenle cezaların da toplum hayatını korumak için devletin aldığı tedbirler olarak kabul edilebileceğini söyleyebiliriz (Güriz, 1986: 150-155).

Cezalar, hukuki düzlemde yaptırımlar şeklinde gözlenebilir. Yaptırımlar (müeyyide) hukuk kurallarını diğer sosyal düzen kurallarından ayırır. Hukuki yaptırımlar ise maddi ve manevi olmak üzere iki yönlü bir etkiye sahiptir. Yaptırımın maddi yönü, devletin maddi ve fiziki bir zorlama ile kuralı ihlal edene tepki göstermesi ve aykırılığı düzeltmesidir. Yaptırımın manevi yönü ise caydırıcılıktır yani hukuka aykırı davranışın ortaya çıkmadan önlenmek istenmesidir. Yaptırımlar çeşitli şekillerde olur, bunlar; ceza, tazminat, zorla icra, geçersizlik, iptal olmak üzere sıralanabilir. Devlet toplumda bireylerin mevcut hukuk kurallarına uymalarını sağlamak için bazı zorlayıcı tedbirler almıştır bunlara ceza denir. Ceza; ölüm, ağır hapis, ağır para cezası, kamu hizmetlerinden yasaklanma, hafif hapis, hafif para cezası, meslek veya sanatın

yasaklanması, belli yerlerde ikamet şeklindedir. Bunlara devletler hukuku bakımından savaş ilan etme, dengiyle karşılık verme, diplomatik ilişkileri kesme, ambargo koyma ve kınama cezaları da eklenebilir. Aynen ve zorla icra ise hukuka ters düşen bazı davranış ve uygulamalara karşı aynen ve zorla icra uygulanmasıdır, borç ilişkisinden doğan ve borçlu tarafından sorumluluğu üstlenilen borcun zorla alınmasıdır. Tazminat, hukuku ihlal eden kişinin karşı tarafa verdiği zararı tazmin etmesi zorunluluğudur. Geçerli olmama ya da geçersizlik, hukuk alanında yapılmış bir işlemin geçerli sayılmamasıdır. İptal ise hukuk kurallarına aykırı işlemlerden zarar gören tarafların bu fiil ve kararların iptalini isteyebilmesidir (İçli, 2007: 42).

Günümüzde birçok ahlaki konu tartışmaya açılmaz bunun yerine bağlı olunan hukuk kurallarına güven duyulur ve bu şekilde bozulan durum düzeltilmeye çalışılır. Bundan dolayı cezalandırıcı merci bu durumda hukuktur. Hukuk kurallarıyla belirlenen ceza çerçevesi içerisinde cezaların amacı, suçun önlenmesi ve toplumsal barışın sağlanmasıdır. Bunun yanında suçu işleyen kişi de yaptığı kural ihaline karşılığını acı ve ıstırap olarak görmüş olur. Kanunlarla düzenlenen toplum hayatında, kanunlar aleyhine yapılmış her eylemin karşılığı bir ceza müeyyidesi olmuştur. Bu yaptırımların özü, kişide belli yoksunluklar oluşturmak ve diğer insanlardan belli oranda eşitliği ortadan kaldırmak şeklinde özetlenebilir. Bu açıdan hukuki anlamda yazılı kurallar dışına çıkmış olan herkes bir ceza ile karşı karşıya kalmaktadır.

Hukuki düzlemde cezaların belirli özelliklere ve ilkelere sahip olması da beklenir. Cezanın bu anlamda belirli nitelikleri mevcuttur; ceza, ahlaki ve insan onuruyla bağdaşır nitelik taşımaktadır, suçlu yönünden etkili olmalı ve zorunlu haller dışında suç işlemeyenler üzerinde etki göstermemelidir, bölünebilir olmalıdır, sonuçları yönünden tamir edilebilmeli ve geri alınabilmelidir ve devlete mümkün oldukça az yük getirmelidir (Demirbaş, 2013: 64). Bunların yanında günümüz toplumlarının neredeyse tümü tarafından kabul edilen cezalarla ilgili bazı ilkelerden söz edebiliriz, bunlar; *kanunilik ilkesi, ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesi ve suçsuzluk karinesi*'dir. Kanunilik ilkesi, kanunsuz suç ve ceza olmayacağını ve işlendiği zaman ceza gerektirmeyen bir eylemin sonradan cezalandırılmayacağını belirtir. Ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesi, kimsenin bir başkasının fiilinden dolayı sorumlu tutulamayacağını belirtir. Suçsuzluk karinesi ise suçun kesinleşmedikçe kimsenin suçlu sıfatıyla değerlendirilememesidir.

Cezaların bu özellikleri ve ilkelerinin yanında uygulanmasını etkileyen bazı etkenlerden söz edebiliriz. Bunlardan ilki *ceza ehliyeti*'dir. Ceza ehliyeti, kişinin ceza sorumluluğunu tümüyle ortadan kaldıran ya da hafifleten nedenlerdir. Ceza ehliyetini etkileyen sebepler, küçüklük hali, sağır ve dilsizlik hali, akıl maluliyeti ve sarhoşluk olarak sıralanabilir (İçli, 2007: 43). Cezaların uygulanmasını etkileyen bir diğer husus ise *meşru savunma* durumudur, meşru savunma ya da haklı savunma uğranılan bir saldırı karşısında kişinin kendisini korumasıdır.

Hukuki bakışla ilgili özellikle ayrı bir disiplin olarak ele alınması gereken ve modern hukuk sistemlerinin bel kemiği niteliğindeki ceza hukuku ile ilgili açıklamalar yapmak gerekmektedir. Ceza hukuku, toplumsal barışın sağlanması için yapılması veya yapılmaması zorunlu olan fiillerle, yani suçlarla, bunların yaptırımlarını ve bu yaptırımların uygulanması için izlenecek esasları gösteren hukuk dalıdır (Demirbaş, 2001: 40). Ceza hukuku, sadece kanunlarda suç sayılan eylemler ile bunlara bağlanmış hukuki sonuçları incelemektedir, bu sebeple normatif bir yapıdadır. Normatif açıdan ele alınan fail, mağdur ve suç ilişkisi, suçun oluşup oluşmadığı, oluşmuş ise ne zaman oluştuğu ve bundan kimin sorumlu olup cezalandırılacağı ve cezanın söz konusu olan suç tipinde ne olduğu ile ilgilenir (Akıncı Sokullu, 2012: 23). Ceza hukuku, kanun koyucunun gerçekleşmesi istenmeyen netice olarak belirlenmiş ve suç adı verilmiş olan eylemleri ve suç adı verilen eylemlerin faillerini cezalandırmaya yönelik kuralları inceler (Akıncı Sokullu, 2012: 45).

Cezaya Felsefi Bakış

Felsefi bir girişim olarak cezayı ele aldığımızda birçok soruyla karşı karşıya kalıyoruz. Bunlardan belki de en önemlisi "*neden suçlular cezalandırılır*" sorusudur. Bu soru kendisine bağlı diğer soruları da üretir ve bazı alternatif cevaplar ortaya çıkar;

- Suçlular cezalandırılır çünkü onlar bu cezayı hak etmiştir,
- Cezalandırma suçluların, daha sonra işleyecekleri suçları engeller,
- Cezalandırma, toplumun, mağdurun uğradığı zararı onaylamadığını gösterir,
- Cezalandırma, diğer kişiler için de ibret vericidir ve aynı tür eylemleri konusunda diğer insanların cesaretlerini kırar,
- Cezalandırma, toplumu tehlikeli ve dürüst olmayan insanlardan korur,
- Cezalandırma, suçluya verdiği zararı karşılaması için fırsat tanır,
- Cezalandırma, insanlar tarafından yasalara uyulduğunun göstergesidir.

Bu cevapları iki şekilde sınıflandırabiliriz, birincisi cezaların suçu önlemeye dönük yapısı ile ilgili cevaplar, ikincisi ise suçluların işledikleri suçtan dolayı cezaları hak etmiş oldukları ile ilgili cevaplar. Ceza vermeye yetkili bir yapı tarafından bir ceza verildiğinde bu sınıflandırmadan doğan ayırım dengelenmeye çalışılır fakat bazen bu denge sağlanamayabilir. Bu noktada cezalarla ilgili görüşlerin zamanla daha karmaşık bir hal aldığı ve günümüzde siyaset, kamu politikaları ve sosyal hareketlerden etkilendiğini söyleyebiliriz. Caydırıcılık, ceza konusunda erken bir rasyonel odak noktasıyken günümüzde, bireylerde değişimi amaçlayan ve rehabilitasyonun etkili olduğu yeni bir bakış açısı oluşmuştur. Bu durum ise cezaların, intikam içeriklerinden kurtulup günümüzün modern anlayışıyla rehabilitasyona yönelmesini sağlamıştır.

Bu durumu daha ileri götürerek daha ayrıntılı bir şekilde ele alacak olursak ilk bakacağımız nokta, ahlak filozoflarının düşünceleri olacaktır. Ahlak filozofları genelde şu soruları sorarlar;

- Cezanın hedefleri ne olmalıdır?
- Ceza hukukunun içerdiği ve benimsediği değerler ne olmalıdır?
- Cezanın amacı ne olmalıdır?

Bu temel sorular çerçevesinde cezalandırma ile ilgili olarak başlıca iki farklı felsefi teoriden bahsedilebilir, bunlar; faydacı ve cezalandırıcı teorilerdir. Bu iki temel felsefi teori daha fazla teorik tartışmalar üretmektedir, cezanın caydırıcılık yönü, cezalandırıcı ve öç almaya dönük intikam yönü, rehabilitasyon ve onarıcı adalet yönleri ile ilgili tartışmalar, bu teorik tartışmaları oluşturmaktadır. Cezaların caydırıcılık yani gelecekte suçun önlenmesi yönü, faydacı düşünceden kaynaklanmaktadır.

Faydacı görüşü benimseyen *Jeremy Bentham*, her insanın mutlu olmayı başlıca amaç saydığı, bunun için de hazzı elde etmek ve acıdan kaçmak istediğini söyler (Gökberk, 2003:332). İnsanlar acıdan kaçmak istekleriyle yaptıkları eylemlerin sonuçlarını gözetirler ve bu durum ceza açısından caydırıcılık özelliğini ortaya çıkarır. Caydırıcılığın kesin bir şekilde gerçekleştirilmesi imkânsızdır ve caydırıcı cezalar bu anlamda tamamıyla başarılı değildir, bundan dolayı caydırıcılık adına ceza yoluyla acı vermek ahlaken yanlış bir durum olarak kabul edilebilir. Bu durum faydacı görüş açısından değerlendirildiğinde, cezalandırmanın yaptığı etkilerin, cezalandırma yoluyla suçlunun uğradığı zarardan daha az nitelikte olursa kabul edilebilir bir durum olabileceği söylenebilir. Bu görüşe göre ceza, daha sonraki cezaları caydırıcılık yönüyle engellemekte, sadece bir kaynağı olmaktadır. Sonuç olarak Bentham, ahlak teorisinde insan davranışını haz ve elem duygularının belirlediğini kabul etmektedir. (Güriz, 1999:268). *Beccaria* da Benthamla benzer bir görüştedir; ona göre cezanın amacı, diğer insanlara karşı yeni ve benzer suçların işlenmesini önlemek ve diğer insanların aynı şekilde davranmasını engellemektir (Beccaria, 2013: 70). İnsanlar özgürlüklerinin bir kısmını herkesin iyiliği için gözden çıkarmışlardır. Bir ulusun egemenliği de herkesin iyiliği için gözden çıkarılan özgürlüğün bütün parçalarından oluşmaktadır. Egemen kişi ise ulusal egemenliğin yasal emanetçisi ve uygulayıcısıdır. Fakat emanet verilmekle bitmemektedir, bu egemenliğin aynı zamanda herhangi bir insan tarafından tek başına kendi çıkarı için özel olarak ele geçirilmesinden de korunması gerekir. Bu durumun önüne geçmek için etkili araçlara gerek vardır. Bu etkili araç ise yasaları çiğneyecek olanlara karşı konulmuş olan cezalardır (Beccaria, 2013: 25-26). *Beccaria*'ya göre suçlara ilişkin cezaları, yalnızca yasalar belirler ve her birey topluma bağlıdır, aynı biçimde toplumun kendisi de iki tarafı bağımlı olmaya zorlayan bir sözleşme tarafından bağlanmıştır. Cezaların acımasız ve barbar olmaları, herkesin iyiliği ve de suçları önleme amacıyla doğrudan doğruya çatışmadığı zamanlarda bile, hiçbir işe yaramazlar. Sonuç olarak faydacı görüşe göre ceza, suç ile ilgili olarak genel toplum refah ve huzuruna hizmet ettiği ölçüde başarılıdır.

Bu noktada cezalandırmanın yine genel önleme ve özel önleme şeklinde iki yönü tekrar ortaya çıkmaktadır. Genel önleme topluma, suçlunun cezasız kalmadığı mesajını vermek suretiyle, suçun işlenmesini önlemektir. Özel önleme ise kişilerin tekrar suç işlememesi için yapılan faaliyetleri kapsar (Demirbaş, 2013: 52). Caydırıcılık özelliğinin bu noktada işlevselliği sorgulanabilir ya da caydırıcılık özelliği teorikte olduğu gibi işleseydi hiç kimsenin genel önleme ve özel önleme faaliyetleri sonucu suç işlememesi gerektiği ifade edilebilir. Cezaların caydırıcılık özelliği, bu anlamda yeni soruların üretilebileceği bir alan olarak kabul edilebilir.

Caydırıcılık özelliğinden sonra ele alınacak ikinci yön ise cezaların, öç almaya dönük intikam yönü olacaktır. İşlenen suçlardan dolayı cezalandırılmanın hak edildiği iddia edilirse, bu durumu sorgulamak için başa dönülmesi ve hak etme sürecine bakılması gerekir. İnsanlar bir arada yaşamak için belirli kuralları benimserler ve bu kurallar herkes tarafından kabul edilir. Bu kurallar dışına çıkan ve suç işleyen kişiler de önceden belirlenmiş sınırlar dışına çıktığı için alacağı cezayı hak etmiş olur. Bu durum karşısında yapabilecek bazı eleştiriler söz konusudur, bu görüşü benimseyenler sosyal koşulları ve toplumsal

değişmeyi göz ardı ederek sadece suça odaklanırlar, suçun toplumsal nedenleri ya da suçun etkililiği üzerinde durmazlar. Cezalandırıcı anlayış içinde suçluların cezayı sadece hak ettikleri için aldıkları ile ilgili görüşlerin yanında cezalandırmanın esasında bir intikam ve öç alma faaliyeti olduğunu savunan bu şekilde düşünceler de mevcuttur. Cezaların hak edildiği ile ilgili düşünce de yoksulluk gibi sosyal faktörleri, insanlar arasındaki ayrımları ve diğerleri karşısında eşit fırsatlara sahip olma durumlarını gözden kaçırmaktadır. Cezalandırıcı anlayış içerisinde *Immanuel Kant*'ın görüşlerine bu noktada yer verebiliriz. Kant'ın ödev ahlaki düşüncesi içerisinde nitelendirdiği *koşulsuz buyruk* (kategorik imperatif) doğrultusunda cezalandırmanın amacının hak edilmiş cezayı vermek olduğu ifade edilebilir. Kant, bir eylem eğer koşullu olarak gerçekleştiriliyorsa bu eylemin koşullu bir eylem dolayısıyla ahlaki bir özellik taşımadığını belirtir. Fakat bir eylem ödev duygusu içerisinde koşulsuz buyruk şeklinde gerçekleştiriliyorsa o eylem aynı zamanda ahlakidir ve bunun yanında ödev, yasaya duyulan saygıdan doğmaktadır (Gökberk, 2003:361). Kant, hukukun, kişilerin hürriyetlerini uzlaştırmak amacını taşıdığını ve cezaya başvurulmasının ise hürriyeti güvence altına almak için hürriyetin sınırlandırılması anlamını taşıdığını söyler (Güriz, 1986: 154).

Cezalandırıcı ve caydırıcı anlayışlar daha çok suç ve ceza ikilisi üzerinde duran yaklaşımlardır. Cezalandırmanın üçüncü yönü olarak ele alacağımız rehabilitasyon ise ceza ile ilgili olarak suç ve suçlular ve bunun yanında suçluların ve cezalandırmanın sosyal arka planıyla da ilgilenmesiyle daha karmaşık bir yapıdadır. Rehabilitasyon, bu özelliğiyle birlikte suçluların cezalandırma süreçlerinde ortaya çıkabilecek ve değişikliğe yol açabilecek sorunlarla da ilgilenmektedir. Faydacı görüşün iyileştirici ve rehabilite edici cezalandırma büyük oranda savunabileceği söylenebilir. Suçlular iyileşmeyi dikkate alırlar çünkü cezalandırma aynı zamanda onların değerleri üzerinde etkide bulunur dolayısıyla suçlular daha sonra işleme ihtimalleri bulunan suçlardan kaçınırlar. Fakat suçluların suçlu eylemler konusunda çekimser kalmaları veya tekrar yakalanma ve cezalandırma korkusuyla bu şekildeki caydırıcılık, cezalandırma yoluyla ıslah ya da rehabilitasyon özelliğini taşımaz.

Rehabilitasyon yanlıları, cezanın suça uyması yerine, daha çok suçlunun ihtiyaçlarına uyması gerektiğini savunurlar. Suçlular rehabilite edilmelidir böylece tekrar suç işlemeyeceklerdir ve toplum da bu şekilde suçlulara tedavi koşulları sağlamaktadır. Rehabilitasyon gözüyle suç, sosyal bir hastalığın belirtisidir ve tedavi yoluyla bu sosyal hastalık iyileştirilebilir. Rehabilitasyon suçluların kişisel yaşamları üzerinde yoğunlaşır, tedavi ise bu anlamda bireylere dönük olarak gerçekleştirilir. Suç sosyal koşulların altında gerçekleştirilir ve kişinin seçimi geri plandadır. Rehabilitasyonla ilgili düşünceler günümüz modern toplum yapısında karmaşık sosyal faktörlerin belirleyiciliği altında ortaya çıkmıştır.

Bu yaklaşımlara son olarak onarıcı adalet anlayışını ekleyebiliriz. Onarıcı adalet mağdurla birlikte suçlu ve toplumun bozulan durumunun geri getirilmesidir. Onarıcı adalet, mağdur ve suçlulara destek olmayı ve bunun yanında sosyal ilişkileri, suçlulara resmi ve gayri resmi sosyal destek verilebilmesi için bir araç olarak görmektedir. Bu anlayış üzerinde halen tartışmalar yoğun olarak devam etmektedir. En çok kabul gören tanımlardan birisi de şu şekildedir; belirli bir suç olayıyla ilgili bir paya sahip olan tüm tarafların bir araya gelerek suç sonrasında oluşan durumla nasıl başa çıkılacağı ve bunun geleceğe etkilerini de toplu olarak çözümlenmesi için çalışan bir süreçtir (Doak ve Mahony, 2014: 4422, Braithwaite, 2000). Onarıcı adaletin temel alındığı uygulamalar mağdur ve suçlu arasında arabuluculuk, toplumu destekleme uygulamaları, polisler tarafından yapılan uygulamalar ve çeşitli konferanslar şeklinde olabilmektedir.

Ceza üzerinde yapılan bu felsefi incelemede görüldüğü gibi cezayı anlamaya dönük girişimler, 18. yüzyıl ve öncesindeki hümanizma hareketlerinden etkilenmiştir. Hümanizma hareketi, cezaların miktarı ve şiddetinin bu yüzyıldan sonra azalması üzerinde etkili olmuştur. İlkel toplumlarda cezaya, kişisel öç ve mağdurun intikam hakkı şeklinde bakılmaktadır. Suçun niceliği ya da niteliği cezanın ağırlığı konusunda bir etkide bulunmamaktadır. Sonrasında, zarar verenin aynı şekilde zarara uğratılması şeklinde kısasın ve dolayısıyla işlenen suç dolayısıyla cezanın hak edildiği düşüncesinin yaygınlaştığını görüyoruz. Zaman içinde ceza yöntemleri değişerek günümüze kadar gelmiş ve daha çok bireye değer veren rehabilitasyon ve onarıcı adalet anlayışı gelişmiştir. Cezalandırma konusundaki bu şekilde meydana gelen değişmeye bir evrim olarak da bakabiliriz. Dolayısıyla cezanın evriminden de bahsedebiliriz.

Ceza Evrimi

Eski çağlarda, büyük oranda kişisel öç alma temelinde şekillenen cezalar, herkesin kendisine haksız davranışta bulunan kimseyi, dilediği gibi cezalandırmasına dayalıydı. Fakat bu durum yine toplumun iznine dayanırdı, toplum zarar gören kimseye cezalandırma hakkını tanımıştı. Fakat bu sistem, belli noktalarda bazı sakıncaları ortaya çıkartmaktaydı. Birincisi kişisel öç almanın sınırı, objektif olarak belirlenmiş değildir. Haksızlığa karşı gösterilen tepki, birbirine benzer kötü davranışlar karşısında, bireyden bireye değişebileceği gibi aynı bireyde dahi, içinde bulunduğu ruhsal duruma göre değişebilmektedir. Bu nedenle, zararlı ya da kötü davranışlara karşı gösterilen tepki arasında bir uygunluk bulmak mümkün

değildir ve bu tepki çoğunlukla aşırı ölçülere varabilir. İkinci olarak ölç alan kimsenin ölçüyü kaçırmaması sonucu karşısındakinin saldırı biçiminde yeni bir tepkiye neden olabilmesidir. Bu şekilde ölç alma, sonraki kuşaklarca yürütülen bir savaş ya da toplumda karmaşaya neden olabilir. Bu sebeplerden dolayı, sonrasında kısas yöntemi ortaya çıkmıştır. Kısasta haksız davranışa karşılık gösterilen tepki, yani ceza konusunda bir eşitlik söz konusudur. Bir kimseyi öldüren aynı şekilde öldürülür, elini kesen ya da gözünü çıkararak kişinin aynı şekilde eli kesilir ve gözü çıkarılır. Kısaca bu yöntem göze göz, dişe diş ilkesi temelinde şekillenir. Bu yöntemin uygulanmasının da cezalarda kusur dediğimiz bazı faktörleri hesaba katmadığı için adaletsiz olacağı düşünülebilir. Cezada kusur ilkesi, bir kişinin cezalandırılabilmesi için yaptığı eylemde kusuru olması ve suçlunun da bu kusur ölçüsünde cezalandırılmasını ifade etmektedir. Sonrasında zarar veren kişi ile bu zarara maruz kalan kişiler arasında uzlaşma ve hakem yöntemine göre yapılan yeni bir yöntemle toplumsal barışın yeniden tesis edilmesi amaçlanmıştır. Fakat bu sistemde de uzlaşma olmadığı durumlarda kişisel ölç alma sistemine dönmekten başka bir yol kalmadığı için çok kullanışlı bir yöntem değildir. Günümüz modern toplumunda artık sistem, haksızlığa uğrayan her kişinin kendi hakkını bir şekilde araması şeklinde değil, kendisini temsil eden kurumsallaşmalarla, devletin kurduğu mahkemelerle ve devletin koymuş olduğu kanunlar gereğince ve hukuk kurumu vasıtasıyla sağlanmaktadır (Aral, 1985: 68-69).

Cezalandırma yetkisi eski toplumlarda, bireylerin üstünde ve otorite sahibi hâkim ve başkan özelliklerine sahip kimselere aitti. Toplumda cezalandırılması gereken fiillere ve cezaların nasıl uygulanacağına bu başkanlar karar verirdi. Cezalandırma yetkisinin tek bir kişide olmasından dolayı keyfi uygulamalar söz konusuydu. Fakat toplumda diğer grup üyelerinin denetim ve gözetimi, örf ve gelenekler başkanın yetkisini belli bir oranda kısıtlamaktaydı. Başkanın, suç işlemiş kişileri keyfi takdirine göre cezasız bırakması, hemen hemen imkânsızdı, çünkü dini inançlar, örf ve adetler suçluların cezalandırılmasını emreder ve böyle bir durumdan kaçmanın toplumun başına büyük felaketler gelmesine sebep olacağına inanılırdı. Başkanın uyguladığı cezalar ise genelde bedene yönelik cezalardı. Suçlar aynı toplum ve grup içinde işlendiğinde, cezalandırma bakımından güçlük yoktu çünkü ceza vermeyi sağlayan ortak ve herkesin tabii bulunduğu bir egemenlik yani başkanın iktidarı vardı. Fakat suçun iki ayrı toplumun üyeleri arasında işlenmesi halinde, üstün ve ortak bir egemenlik bulunmadığı için suçlunun cezalandırılması imkânsızlaşıyordu. Bu durumda devreye ölç alma ve uyuşma kurumları devreye giriyordu. Ölç alma suça karşılık tepkiyi ifade etmektedir. Suç işleyen veya onun üyesi bulunduğu topluma karşı, zarar gören veya onun üyesi olduğu toplum, karşılık vermekte ve ölç alınmış olmaktadır. Dolayısıyla bu durumda sorumluluk bireysel değil kolektiftir. Bütün maddi ve manevi değerlerin ortak olması ve mülkiyetin de bu anlamda kolektif olması durumu, kişisel saldırılarda bile suçlunun ortaya çıkarılmasını güçleştiriyor ve neticede çaresizlikten dolayı ölç almayı, suçlunun üyesi olduğu topluma yönlendirmekten başka çare kalmıyordu. Bunun yanında suça maruz kalan kişinin üyesi olduğu toplumun ölç alması, kolektif durumdan dolayı üyelerinin korunması ve gözetilmesini de içermektedir. Üyelerini koruyamayan bir toplum sonunda zayıflar ve ortadan kaybolur (Dönmezer ve Erman, 1987: 39-40).

Ölç alma hakkının kullanımı için toplumun üyeleri üzerinde de kolektif durumdan dolayı belirli etkiler oluşturulmuş ve toplumun tüm üyelerinin ölç alma faaliyetine katılmaları sağlanmıştır. Böylece ölç alma, sadece bir hak değil toplum üyeleri için aynı zamanda bir ödev konumundadır. Ölç alma faaliyeti, suçta kusur ilkesini göz ardı ettiği için ve bu şekilde orantısız cezalar uygulanabildiği için ve bunun yanında kolektif durumun etkisiyle tüm grubun sorumlu tutulması, neticede sürekli bir savaş halini ortaya çıkartıyordu. Savaş hali ölç alma neticesinde farklı gruplar arasında karşılıkların verilmesini ve bu durumun sürüp gitmesini davet ediyordu. Ölç almanın bu şekilde suça karşılık uygulanan cezanın, orantısız olmasını ve kolektif durumdan dolayı sürekli bir savaş halini ortaya çıkarması sakıncalarından dolayı, cezalandırma konusunda yeni uygulamalar ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur.

Kısas yöntemi, suçtan dolayı zarar gören kişinin aynı oranda ve aynı şekilde cezalandırılması fikrine dayanmaktadır. Uyuşma yöntemi ise suçtan zarar gören kişinin belirli bir mal karşılığında ölç alma hakkından vazgeçmesi şeklindedir. Uyuşma yöntemi, daha çok toplumlar arasında ekonomik ilişkiler yoğunlaşmaya başladıktan sonra önemli hale gelmiştir. Uyuşma yöntemi, özel mülkiyetin ortaya çıkması ve insanlarda hırsı tahrik etmiş olmasından dolayı, ölç alma isteğinin yerini bu ihtirasın aldığı söylenebilir.

Zamanla suçlara karşı sosyal tepkileri gösteren kurumlar kurulmaya başlanmış ve ceza verme yetkisi artık devletin kontrolü altına girmeye başlamıştır. Devletin yetkisinin belirmesinin başlıca nedenleri mevcuttur. Mülkiyetin kolektif özelliğini kaybetmesi ve özel mülkiyetin ortaya çıkması ve devletin egemenliği tek başına ve karşısında başka bir egemenlik olmadan kullanmaya başlaması, cezaların verilmesinde devletin tekeli ortaya çıkarmıştır. Bunun yanında devletin başlangıçta doğrudan doğruya cezalandırma yetkisi bulunan fiiller, onun gördüğü fonksiyona ilişkin olmuştur. İlk zamanlarda devlet

bugün olduğu gibi tüm kamu hizmetlerini görmekte değildir, asıl görevi dışı karşı toplumu savunmaktır. Devletin sonradan iç barışı korumak ve sağlamak fonksiyonu ortaya çıkınca doğrudan doğruya müdahale ettiği suçların alanı genişlemiş ve kişilere ve mallara karşı tecavüz hareketleri de kamusal suçlar alanına girmiştir (Dönmezer ve Erman, 1987: 43-44). Bu konudaki özel ve kamu hukuku şeklindeki ayırım *Eski Roma Hukukuna* kadar götürülebilir.

18. yüzyıl boyunca ve ikinci yarısından itibaren etkili olan hümanizma hareketleri, Rönesans ve insan hak ve hürriyetleri ile ilgili düşünceler, devletin ceza verme hakkının esası üzerinde ve cezanın amaçları üzerinde düşünülmesine ve bazı felsefi görüşlerin ileri sürülmesine neden olmuştur. *Montesquieu*, cezaların nitelik ve etkileri üzerinde ve hükümet şekilleriyle cezalar arasında bir sorgulama yapmaktadır. Cezalarda şiddetin mutlakiyet idarelerine uygun olduğunu çünkü bu hükümet şeklinin prensibinin şiddet olduğunu, ılımlı hükümet şekillerinde ise vatan aşkının ve utanma duygusunun suçları önleyen en önemli etkenlerin olduğunu söyler. Dolayısıyla ılımlı hükümet tipinde suçları cezalandırmak yerine onları önlemek ön plandadır. Bunun yanında *Montesquieu*'ya göre, bir millet ne kadar erdemli olursa o kadar cezalara olan ihtiyaç azalır ve cezalar arasında bir ahengin bulunması gerekir, cezalar suçlara göre farklı olmalıdır. İnsanları, aşırı çarelere başvurarak değil doğanın verdiği imkânlardan faydalanarak yönetmek gerekir. Bütün ahlaksızlıkların nedeni, cezaların hafifliğinden değil, suçların cezasız kalmış olmasından ileri gelmektedir (*Montesquieu*, 2004: 112).

Beccaria ise yaşadığı dönemdeki şiddetli cezaları gözden geçirir ve suçlara karşılık cezaların orantılı olmasını savunur. Ceza vermek hakkının temeli, toplumun genel barış ve güvenliğine saldıranlara karşı savunma zorunluluğundan doğmaktadır. İnsanların tümü kendi özgürlüklerinden bir kısmını, toplum hayatına girmekle kazanmak istediği güvenliği sağlamak adına feda etmiştir. Terk edilen bütün hürriyetlerin toplamı da ceza vermek hakkını oluşturur. Dolayısıyla cezaları sadece kanunlar belirlemeli ve kanunlar da herkesi kapsayan, ortak ve objektif bir şekilde meydana getirilmelidir. Beccaria bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere ceza verme hakkını toplumsal sözleşmeye dayandırmaktadır (Beccaria, 2013: 32).

Beccaria gibi ceza vermek hakkının toplumsal sözleşmeye dayandıran *Thomas Hobbes*, *Hugo Grotius* ve *Jean Jacques Rousseau*'dan da bahsedebiliriz. Rousseau toplum sözleşmesinin amacının, sözleşmeyi yapanların korunması olarak belirtir. Ona göre ceza verme hakkı, topluma katılırken terk edilen müdafaa hakkıdır dolayısıyla kişiler sahip oldukları ceza verme hakkını devlete bırakmışlardır. Toplumsal sözleşmeye katılan kişiler aynı zamanda devlete bu sözleşmeye uymadıklarında kendilerini de cezalandırabilme hakkını tanımışlardır (Rousseau, 2009: 32).

Toplum sözleşmesini ön plana çıkartan düşüncelerin yanında cezanın amacını sosyal faydaya dayandıran düşünceler de söz konusudur. Bentham cezayı haklı kılanın onun faydalılığı olduğunu söyler. Ceza bu anlamda toplumun savunması için başvurulmuş bir tedbirdir. Faydacı görüş içerisinde Kant'ın görüşlerine de yer verilebilir. Kant'a göre suçlu cezalandırılmalıdır çünkü suçlunun oluşturduğu kusuru ödemesi doğru ve haklıdır. Ceza bu anlamda asıl amaçtır, kendisinden beklenen faydaların bir aracı değildir. Devletin görevi ise hiçbir fayda beklemese bile suçluyu cezalandırmaktır. Ceza vermek fikri bu şekilde bir çeşit ahlaki kefarete fikrine bağlanmıştır (Dönmezer ve Erman, 1987: 53-55).

Faydacı görüşten sonra pozitivist etkilerle kişi hürriyet ve dokunulmazlığı ile ilgili düşünceler yoğunluk kazanmıştır. Cezanın başlıca amacı, sosyal savunmayı sağlamak ve kişi hürriyet ve dokunulmazlığını temele almaktır. Bu şekilde ceza sorumluluğu fikri ortaya çıkmaktadır. Ceza sorumluluğu, insanların sebep oldukları zararlardan dolayı, bu zarar kendisine dayandırılabiliriyorsa yani zarara konu olan eylemi kendisi yapmışsa sorumlu tutulabilmesidir, başka bir deyişle kimsenin bir başkasının fiilinden dolayı sorumlu tutulmamasıdır.

18. yüzyıla kadar bu etkilerin meydana gelmesi ile birlikte 19. yüzyılda Avrupa'da önemli kanunlaştırma hareketleri başlamıştır. Yeni kanunlarda ceza ile ilgili olarak genel bir yumuşama, kişi hak ve hürriyetine önem verme ortaya çıkmıştır. Cezalarla ilgili olarak sorumluluk esasının benimsenmesi, cezada kanunilik ilkesinin yer bulması, sınırlı da olsa cezaları şahsileştirmek için hâkimlere bazı imkanların sunulması, özellikle cezada korkutma ve genel önlemenin ön plana çıkartılması, 19. yüzyılın sunmuş olduğu yeniliklerdir (Dönmezer ve Erman, 1987: 63).

19. yüzyılın sonlarına doğru ceza ile ilgili çalışmalar ve düşünceler büyük bir yoğunluk kazanmıştır. Daha çok pozitivist etkilerle ortaya çıkan bu çalışmalar, özellikle o dönemde Avrupa'da suçların artması ve pozitivizmin sosyal bilimlere uygulanmak istenmesi istekleri çerçevesinde şekillenmiştir. Bu konuda ilk olarak *Cesare Lombroso*'nun düşüncelerinden bahsetmek gerekmektedir. Lombroso suçlara normal ve doğal olaylar şeklinde bakar ve suçların oluşmasının doğal bir sonuç olduğunu söyler, dolayısıyla suçlar, cezalar aracılığıyla önlenemez, bunun yerine önleyici araçlar cezadan çok daha iyidir. *Enrico Ferri* ise cezaların her

zaman, toplumun kendisini korumak için kullandığı basit bir tepki olarak kabul eder ve ceza sorumluluğunun esasının sosyal sorumluluk olduğunu söyler (Dönmezer ve Erman, 1987: 77).

Pozitivist düşünce ceza alanına çeşitli yenilikler katmıştır. Pozitif deney ve gözlem metodunun kullanılması, ceza sorumluluğu yerine sosyal sorumluluğu ön plana çıkartması, cezaların sosyal hayatın savunması için kullanılması ve ödetme düşüncesinden uzak durulması ve suçlunun bünye ve kişiliğine uydurulabilmesini ön görmesi, bu şekilde cezaların suça göre değil kişinin durumuna göre değerlendirilmesi gerektiği ile ilgili düşüncenin ortaya çıkması bu yenilikler olarak sıralanabilir. Pozitivist düşünce bu açılardan suçla mücadele konusunda cezaların, hem uygun olmadığını hem de yetersiz olduğunu düşünür. Yüzyıllardan beridir cezaların uygulanmasına rağmen suçların ortadan kalkmaması da buna delildir. Suç bu anlamda çeşitli kişisel ve sosyal faktörlerin ürünü durumunda olunca, ceza gibi sadece psikolojik amaç taşıyan bir etken doğal bir olaya engel olamaz. Doğal bir olayın yok edilmesi ancak onun sebep ve kaynaklarını keşfederek bunların yok edilmesiyle mümkün olabilir (Dönmezer ve Erman, 1987: 86).

20 inci yüzyılın ikinci yarısı, suç kontrolü ve ceza adaleti açısından önemli değişikliklerin olduğu yıllardır. Bu değişiklikler, sadece kriminolojik anlayışın değişmesiyle ilgili değil, toplumsal ve ekonomik hayatın şekillendirdiği birçok tarihsel güç tarafından belirlenmiştir. Bu anlamda dönüştürücü güçleri, iki takım şeklinde ayırt edebiliriz. Birincisi, geç modernliğin şekillendirdiği ve ikinci dünya savaşından sonra tüm Batılı sanayileşmiş demokrasiler tarafından az ya da çok ölçüde yaşanmış, toplumsal, ekonomik ve kültürel değişmeler. İkincisi ise, bu değişmelere karşı cevap olarak gelişen, yeni siyasal farklılaşmalar ve yeni politikalar (Garland, 2001: 75).

Günümüzde farklı toplum yapılarında uygulamalar değişik şekiller olsa da cezalarla ilgili geçerli olabilecek tüm dünyada ortak bazı görüşlerin de hakim olduğu söylenebilir. Günümüzde birey odaklı bir cezalandırma sisteminin gelişmesi, toplum normları dışına çıkmış kişileri, tekrar suç işlemeyen önceki hallerine geri döndürerek, onları topluma kazandırmayı amaçlamaktadır. Kişilerin bozulan durumlarına müdahale etmek ve sorunlarını çözmek, genel bir yaklaşım olarak benimsenmiştir. Bunu gerçekleştirecek olan mekanizma ise rehabilitasyondur. 19 uncu yüzyılın sonlarında ve 20 inci yüzyılın başlarında etkili olmaya başlayan bu görüş, belirli dönemlerde krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu krizler, 1970'lerde ceza adaleti alanında yeni tartışmaların ortaya çıkmasıyla yeniden şekillenmiştir. Cezaevlerinin aşırı kalabalıklaşması, gerçekleştirilen rehabilitasyon çalışmalarının, yeniden suç işleme oranları göz önünde bulundurularak başarısız olduğu iddiaları, rehabilitasyonun çöküşü olarak, bu alanda yeni krizler yaratmıştır. Fakat sonrasında rehabilitasyon düşüncesinin yeniden doğuşu diyebileceğimiz ve rehabilitasyon düşünceleriyle ilgili karamsar bakış açısının büyük oranda değiştiğini görmekteyiz. 1980'lerde cezalandırıcı anlayış üzerinde yine yoğun tartışmaların ve akademik çalışmaların da artması, sonrasında ceza alanında yeni bir anlayışın da gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu anlayış, cezalandırmanın, toplumda çatışmalara çözüm arayan, meşruiyetini toplumdan alan bir anlayış içerisinde değerlendirilmesi ile ilgili olarak refahçı anlayışla birlikte gelişen, onarıcı adalet (Restorative Justice) anlayışıdır. Bu anlayış günümüzde halen büyük oranda rehabilitasyon düşüncelerini de içine alacak şekilde geçerliliğini korumaktadır.

Tarihsel olarak ceza üzerinde genel bir değerlendirme yapıldığında bir evrimden söz edilebileceği görülmektedir. Bu evrim, cezalandırma yetkisinin bir kişi ya da grup tarafından kullanılması durumunun ortadan kalktığını, toplum yerine bireye odaklanan bir yapıya kavuştuğunu ve gittikçe cezaların daha insancıl bir içeriğe kavuşarak hafiflediğini göstermektedir. Hümanizma hareketleri ve insan hakları ile ilgili gelişmeler, ceza anlayışını ve pratiğini, baştan sona değiştirmiş ve suçlara karşı daha hümanist ve yumuşak bir anlayış geliştirmiştir. Cezalandırmanın amacı da belli bir oranda değişmiş ve sosyal barış ve huzurun mümkün olduğu kadar devamlı şekilde sağlanması amacına kavuşmuştur. Geçmişte uygulanan şiddetli öc alma ve caydırıcı cezalar, sosyal barış ve huzurun sağlanması konusunda başarılı olamamışlardır. Dolayısıyla cezalandırma konusunda suçlular açısından daha yumuşak bir rejim benimsenmiş ve tüm dünyada bu gelişmenin etkileri görülmüştür. Hem düşünsel hem de eylemsel anlamda geline son nokta olması özellikleriyle, cezalandırma anlayışındaki bu değişiklikler, bir evrim olarak görülebilir.

Bu kısma kadar yapılan açıklamalarda cezalarla ilgili olarak özellikle kurumsal gelişmenin ne düzeyde olduğu görülmektedir. Cezalandırmanın kurumsal niteliği üzerinde yoğunlaşarak geçirdiği aşamalar ortaya konmuş ve günümüz toplumundaki uygulamalara kadar ceza evriminin izi sürülmüştür. Her anlamda düşünsel arka planı ve uygulamaları farklı olan bir durumdan, günümüz toplumuna gelinceye kadar belirli etkilere maruz kalmış olan cezaların, toplum yapısı ve değişimi ile ne kadar yakından ilişkili olduğu da görülmektedir. Günümüze gelinceye kadar cezaların, şiddet içeriklerinden kurtularak genel bir yumuşama içerisinde olduğu, diğer taraftan da toplumsal durumu gözden kaçırmamakla birlikte, bireylere dönük bir anlayışın benimsenerek, bireylerin bir daha suç işlememesi için tedavi edilmesini, dolayısıyla rehabilitasyon düşüncesinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Rehabilitasyon İdeali

Ceza ile ilgili yapılan açıklamaların tümünde, tarihsel olarak son aşamada rehabilitasyon anlayışının ön plana çıktığı görülmektedir. Buraya kadar yapılan açıklamalar da bu durumu desteklemektedir. Cezaların tarih içerisinde değişimine ve cezanın evrimine bakıldığında, insana verilen değer gittikçe arttığını ve suçların bireysel sorumluluklar çerçevesinde değerlendirilmeye doğru evrildiğini görmekteyiz. Modern anlayışta birey, her zaman toplumsal bir canlı özelliğiyle ön plandadır. Toplumsal yönün üzerindeki vurguyla, toplumsal düzeni bozan ve aykırı davranışlar sergileyen kişilerin, cezalandırılması amaçlanmaktadır. Bu yönüyle cezalandırma, suçlu kimselerin yaptıkları eylem hakkında farkındalığının artırılması, sonraki eylemlerinde de var olan suç işleme potansiyellerinin azaltılması, dolayısıyla toplumun korunması ve kişilerin bir daha suç işlememesi amaçlanmaktadır. Öncesinde daha ağır cezalarla insanların bir daha suç işlememesi ve diğer insanlar için de ibret olması amaçları taşınırken, sonrasında bir taraftan düşünsel alanda meydana gelen değişiklikler, bir taraftan toplumsal dinamiklerin farklılaşması, şiddetli cezalandırmadan, rehabilitasyona doğru bir sürecin gelişmesini sağlamıştır. Bu noktada rehabilitasyonla ilgili düşüncelerin, tüm dünyada yaygınlık kazanmasının, bir gelişme olarak ele alınması, geçmişten günümüze ceza adaleti alanındaki değişimler göz önünde bulundurulunca, daha anlaşılabilir görünmektedir.

Rehabilitasyon sözcüğü, Fransızca ve Latince kökenlidir. "re" ifadesi geri dönmek, iade etmek, yinelenme, tekrar anlamlarına gelmektedir. "habilis" sözcüğü ise yetkin, ehil, uzman, becerili anlamlarına gelmektedir. Bu şekilde kelime yetkin duruma geri dönme olarak ifade edilebilir. Günümüzdeki geniş anlamdaki kullanımı ile sözcük, "bir şeyi işleyen düzenine geri döndürme" olarak karşılanabilir. Sözlük anlamına bakıldığında ise restore etme, geri getirme, eski onuruna ve ayrıcalıklı haline getirme şeklinde anlamlarla karşılaşılır. Kelimeyi bu şekilde gündelik kullanımıyla anlamak mümkündür fakat suç ve cezalandırma ile ilgili anlamı, bu gündelik anlamın dışına taşmaktadır. Rehabilitasyon, suç işleyen kişiyi suç işlemeyen önceki haline geri döndürme, toplumdaki eski onurlu ve ayrıcalıklı yerine geri iade etmek olarak tanımlanabilir (Mathiesen, 2006: 27-28). Eski bir binayı restore ederek rehabilite etmek, bir hastayı çeşitli klinik yöntemlerle var olan sorunlarından kurtarmak, bozulmuş durumları tespit ederek bunlar üzerinde belirli yöntem ve tekniklerle mümkün olmaktadır. Fakat suçluların rehabilitasyonu, birey üzerine etki eden karmaşık toplumsal güçlerden dolayı bu kadar kolay olmamaktadır. Dolayısıyla rehabilitasyona ceza alanında her zaman için bir ideal olarak bakılmaktadır. Bu idealin gerçekleştirilmesi konusunda ise toplumda var olan birçok sosyal kurumun ortaklaşa çalışmaları sürdürmesi ve değişen toplumsal duruma göre bu çalışmaları geliştirmesi gerekmektedir. Bu anlamda rehabilitasyonla ilgili çalışmalar, sürekli toplumun değişen durumuna ayak uyduran ve değişen toplumsal yapıyla farklılaşan dinamik bir yapıdadır.

Rehabilitasyon kavramının anlamıyla ilgili belirsizlikler ortaya çıkartan bazı durumlardan da bahsedilebilir. Rehabilitasyon kavramını, ceza adaleti alanında suçluyu, suç işlemeyen önceki haline geri döndürme olarak ifade edildiğinde, suçu alışkanlık haline getirmiş ve hiçbir zaman toplumla uyumlu birisi olmamış bir suçluyu, hangi haline geri döndürüleceği sorulabilir. Bu noktada kişiyi eski haline döndürmek yerine, yeniden düzenlemek ya da düzeltmek gerekmektedir. Bu noktada rehabilitasyon yerine reform kavramı daha uygun düşmektedir (Honderich, 2006: 112).

Rehabilitasyona suçlular üzerinde uygulanan bir süreç olarak bakıldığında, bazı aşamalar ve bileşenlerden söz edilebilir. Rehabilitasyon, çeşitli aşama ve bileşenlerden oluşmak üzere, suçluların davranışları üzerinde yoğunlaşmış aktif, tekrarlayıcı ve eğitimsel problem çözme sürecidir. Bu aşamalar ilk değerlendirme aşamasında, çözümle ilgili sorunların niteliği, kapsamı ve faktörlerin belirlenmesi, ikinci aşamada, hedef belirleme, üçüncü aşamada müdahale etme ve son aşamada müdahalenin ne kadar başarılı olduğunu tespit etmek için son değerlendirmeden oluşmaktadır. Bu tanımın, ceza adaleti alanına tam olarak uyduğunu söylemek güçtür. Rehabilitasyona karşılık olarak kriminolojik literatürde, bu tanımla bağlantılı olarak, tedavi (treatment) teriminin de kullanıldığını görmek mümkündür. Fakat bu terim daha geniş anlamda diğer alanlarda da kullanım alanına sahiptir (Ward ve Maruna, 2007: 5-6).

Rehabilitasyon ideali, cezaların insancıl yöntemlerle sağlanmasının bir aracı durumundadır. İnsanın toplumsal bir canlı, psikolojik bir varlık olması, işlenen suçların da belirli psikolojik süreçler ve toplumsal etkenler çerçevesinde ortaya çıktığı görüşünü desteklemektedir. Dolayısıyla yapılacak iş, bu süreçlerin ve etkenlerin keşfedilerek kişinin suç işlemeyen önceki haline geri döndürülmesidir. Rehabilitasyonu, bu anlamda cezalarla ilgili şiddet anlayışının yumuşaması ve cezaların hafiflemesi ile ilgili de bir süreç bağlamak mümkündür. Cezaların şiddet yönüyle değerlendirilmesinde, insanların geçici olarak şiddetten bir tatmin duygusu sağlasalar da, sürekli olarak bundan hoşlanmayacakları ifade edilebilir. Gereksiz olarak şiddetli ceza, zamanla suçlunun işlediği fiili ve kusurunu unutturur ve suçluyu mağdur durumuna sokar. Bu cezalar için geçerli olan gereksiz şiddetin psikolojik tepkisidir. Bu şekilde cezalandırmaya yetkili

makamlar da cezayı, ağır bulduklarında gereksiz bir cezaya karar vermemek için çeşitli yollar bulabilirler. Dolayısıyla şiddetli cezalar, fiilen cezasızlık sonucunu doğurabilir. Böyle bir sistemde arada birkaç kişinin cezalandırılması kötü bir etki yapabilir, genellik ve eşitlik kuralı bu şekilde bozulmuş olur kanun ve cezaların saygınlığını düşürebilir. Buradan yola çıkılarak şiddetli cezaların, netice olarak ibret ve kefaret amaçları ile uygulanan cezalar olduğunu fakat sosyal barış ve adaletin sürekli olarak sağlanması amacını sağlayamadığı ifade edilebilir (Dönmezer ve Erman, 1987:103).

Günümüzde hapisanelerin rehabilite etmek özelliğinin büyük oranda farklı kurumsal yapılar tarafından devralındığı görülmektedir. Cezaevleri, pratikte insanları aslında rehabilite edememektedir. Daha önceki dönemlerde de cezaevlerinin bir rehabilitasyon işlevi yoktu. Önceden suçluların toplumdan uzak tutulması ve ahlaki bir kefaret söz konusuydu. Sonrasında rehabilite düşünceleri ön plana çıktı fakat cezaevlerinin günümüzde de bir rehabilite aracı olmadığı ile ilgili çok yaygın sosyal bilimsel temeller söz konusudur. Başta suçluların tedavi edilmesi (treatment) ile ilgili özellikle yeniden suç işleme ile ilgili veriler ele alındığında cezaevlerinin rehabilitasyon özelliğinin olmadığı gerçeği daha çok ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak, cezaevleri geçmişten beri çoğunlukla kapasitelerinin üstünde suçluları barındırmakta ve suçlular açısından dışarıya göre daha fazla veya daha az tehlikeli yerler olmaktadır. Dolayısıyla cezaevlerinin gündelik yaşantısı, tedavi için uygun şartları taşımamakta ve rehabilitasyon özelliğini ortadan kaldırmaktadır. Üçüncü olarak cezaevlerinde suçlular arasındaki etkileşim, sosyolojik bir gerçeği ortaya çıkarmaktadır. Cezaevlerinin bu anlamda suç okulları gibi çalışması yine rehabilite özelliğine ters düşmektedir (Mathiesen, 2006: 46-48).

Ceza adaleti alanında rehabilitasyon düşüncesi, tüm dünyada yaygınlık kazanmıştır. Farklı toplum yapılarında cezalandırmanın içeriği ve bunla ilgili yasal düzenlemeler, suçluların son çare olarak cezalandırılmasını öngörmektedir. Günümüzde birçok toplumun birey temelli yaklaşımında suç işleyen kişilerin, suç işlemelerinde etkili olan sebeplerin ortadan kaldırılarak, tedavi edilmesi ve topluma yeniden kazandırılması, hem cezalandırmada temel bir yaklaşım olarak benimsenmekte, hem de yasal düzenlemelerle bu anlayış formel yapıya oturtulmaktadır. Rehabilitasyon düşünceleri, 1970'lerden başlamak üzere günümüzde de birçok eleştireye ve tartışmaya konu olmaktadır. Özellikle bazı dönemlerde artan tekrar suç işleme oranları sebebiyle hükümlü ve tutukluların hiçbir zaman rehabilite edilemeyeceği düşünceleri ön plana çıkmaktadır. Rehabilitasyon düşüncesiyle ilgili karamsar bakış açısı 1970'lerden başlayarak günümüze kadar devam etmiştir. Fakat sonrasında rehabilitasyonun yeniden doğuşu diyebileceğimiz günümüzde geçerli olan yeni bir dönemden de bahsedebiliriz. Bu yeni anlayışta rehabilitasyon düşüncesi, daha çok refahçı anlayış çerçevesinde değil risk değerlendirmesi çerçevesinde yeniden doğmuştur. Suçlularla ilgili uygulanan tedavi, artık daha çok toplumu koruma temel ve ölçüsünde, riskleri azaltma ve daha basit etkin maliyet çerçevesinde değerlendirilmeye başlanmıştır (Garland, 2001: 176). Günümüz ceza adaleti alanındaki gelişmiş tüm kurumsal yapı ve çalışmalara rağmen rehabilitasyon, hiçbir zaman gerçekleştirilemeyecek bir ideal gibi görünmektedir. Ceza adaletinin amacı, tüm dünyada insanların güvenle bir arada yaşayabileceği, huzurlu ve suçların az olduğu bir toplum yaratmaktır. Bu ideale, suç işleme oranları açısından bakıldığında, çok uzak olduğu, hangi ceza yöntemleri kullanılırsa kullanılsın özellikle bazı dönemlerde suçların arttığı görülmektedir.

Gerçekte suçluları, suç işledikten sonra eski hallerine döndürmek amaçlı yapılan çalışmalar yerine, toplumda suçları ve suçluları ortaya çıkartan koşulların tespit edilerek bunlar üzerinde yapılabilecek çalışmalar, ceza adaleti alanının amaçladığı hedeflere, daha yakın olmasını sağlayacaktır. Son dönemde özellikle Avrupa'da bu yönde onarıcı adalet anlayışı konusundaki gelişmeler, bu yönde atılan adımlardan birisidir. Rehabilitasyon idealinin bir sona geldiğini söylemek güçtür. Fakat artık yukarıda bahsedilen şekliyle, işlenen suçlar daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmeye başlanmış, suçlara sadece mağdura ya da devlete karşı toplum normları dışına çıkılarak yapılan bir eylem olarak değil, toplumsal etkileri de göz önünde bulundurularak, cezalar verilmeye başlanmıştır.

Cezaya Sosyolojik Bakış ya da Ceza Sosyolojisinin İmkânlılığı

Toplum hayatının insanlar bakımından bir zorunluluk olduğu gerçeği, toplum hayatını korumak için bazı tedbirler alınmasını gerekli kılmıştır. Cezalar, bu anlamda toplum hayatını koruyan ve devlet tarafından uygulanan tedbirlerdir. Bu bakış açısıyla cezalara sadece toplumda üstlendiği işlev yönünden bakmak yerine, cezaların gerçekte toplumsal bir zorunluluk durumundan kaynaklandığını da eklemek gerekiyor. Cezaların toplumsal yaşamın zorunluluğundan ortaya çıktığını ortaya koyduğumuzda, tarih içerisinde neden farklı toplumlarda farklı ceza uygulamalarının olduğunu ya da cezalandırma şekillerinin neden günümüze kadar farklı şekiller aldığı üzerinde durmak gerekmektedir.

Neden geçmişten günümüze farklı cezalar uygulanmıştır veya geçmişte uygulanan cezalar neden geçerliliğini yitirmiştir? Neden ölüm cezası gibi bazı cezalar dünyanın birçok yerinde geçerliliğini yitirdi?

Neden hapsedme en çok yaygınlık kazanan ve kabul gören ceza şekli oldu? Cezaya sosyolojik bakışın başlangıç noktası, bu sorular olacaktır. Cezanın sosyal terimlerle açıklanmasında felsefi kanıtlara daha az önem verilmesi, bunun yerine daha çok sosyal düşüncedeki akımlara ve hareketlere değinilmesi gerekir. Bu noktada sosyal şartlardaki değişim ve tarih odağında, düzen ve otoritenin nasıl sağlandığıyla ilgili düşünceyle birlikte, ceza ve toplum arasındaki ilişki canlandırılmıştır.

Sosyolojik yaklaşım, cezalandırmayı sosyal ve tarihi güçlerin şekillendirdiği karmaşık bir sosyal kurum olarak ele alır. Cezalandırmaya suç oranlarının azaltılması ve bireysel suçların önüne geçilmesi çerçevesinde baktığımızda, sonuç olarak cezaların yönetilmesi ve suçların kontrol edilmesi şeklinde amaçlarla karşılaşırız. Bu durumda yeni bir soru olarak cezalandırmada ne işe yarar sorusu ortaya çıkmaktadır. Felsefi bir yaklaşımda daha çok cezanın gerekliliği ya da ceza nedir gibi sorular sorulabilirken konu toplum olunca bu durum değişmektedir. Ceza sosyolojisi, cezalandırmayı, toplumsal bir kurum olarak görmektedir. Bu kurumun da bize görüldüğü şekliyle ve sosyal ilişkiler temelinde, sosyal süreçler olarak izlenmesi gerekmektedir (Garland, 1991: 115-120).

Cezaya sosyal yapının ve kültürel değerlerin bir üretimi olarak bakabiliriz. Cezalandırmaya toplumda verdiğimiz rol, cezalara kimin karar vereceğini, nasıl cezalandıracağımızı ne zaman cezalandıracağımızı belirler. Toplum, suçluya yaptığımız yanlış bir eylem olduğunu söyleyecektir. Peki, bunu hangi koşullarda ve ne şekilde ifade edecektir? Sorulması gereken soru, suçlular üzerinde uygulanacak cezaların, toplum tarafından kabul edilebilecek haklı bir etik durumu yansıtıp yansıtmayacağıdır. Bu soruya verilecek cevap, yine cezanın amaçlarının ne olduğu ile ilgilidir. Felsefi tartışma kısmında ve cezanın evrimi konusunda verilen caydırıcılık, cezalandırıcı ve öğ almaya dönük cezalandırma, suçluların hakkettikleri için cezalandırma, rehabilitasyon ve onarıcı adalet anlayışları, bu durumda yine karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu noktada tartışma sosyolojik açıdan Emile Durkheim, Max Weber, Karl Marx ve Michel Foucault temelinde gerçekleştirilecektir.

Durkheim, toplumun, bireyin üstünde ve onu kapsayan daha geçerli bir gerçeklik olduğunu kabul eder. Fonksiyonalist anlayışla uyumlu bir şekilde cezalandırmaya da toplumda üstlendiği işlev yönünden bakar. Ona göre cezalar, sosyal düzenin sürdürülmesini sağlamaktadır. Suçlar, ona göre kollektif bilince yapılan bir saldırdır ve her zaman cezalandırıcı bir tepkiyle karşı karşıya kalırlar. Durkheim, cezanın evrimi ile ilgili iki kanun ortaya koymuştur. Birincisi; toplum ne kadar az gelişmişse ve merkezi iktidar ne kadar mutlak bir karakterde ise cezanın şiddeti o kadar yüksek olur. İkinci kanun ise cezalandırmanın gittikçe hafiflediği ve hapis cezasının zamanla ölüm ve işkence cezalarının yerini aldığı ile ilgilidir (Durkheim, 1966). Cezalar, toplumdaki değerleri onaylayarak toplumsal dayanışmayı ilerletmektedir. Cezalandırma, suç karşılık olarak tutkulu bir tepkidir ve bu anlayış günümüzde cezalandırıcı adalet anlayışının sert eleştirilere maruz kalmasıyla açıklanabilir.

Durkheim, teorik eğiliminin en temel noktasına toplumsal olgu kavramını yerleştirmektedir ve doğrudan gözlemlenemeyecek toplumsal olguların araştırılması, onun üzerinde uğraştığı ana konulardan birisidir. Maddi toplumsal olgulardan birisi olan hukuk, diğer toplumsal olguları gözlemleyebilmek için bir gösterge durumundadır. Farklı toplumlarda farklı hukuki yapıların olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Bütüncül bakış açısından bakılınca hukukun farklı yapısı demek, bu durumda farklı toplumsal tipler anlamına gelmektedir. Dayanışma tiplerine göre ayrılan farklı toplumsal tipler, hukukun gözlemlenmesi yoluyla ortaya çıkmaktadır. Gözleme olanak vermeyen içsel olguların yerine onu simgeleyen dışsal olgu konulup incelemenin bu şekilde yapılması gerekmektedir (Durkheim, 2006: 91). Bu dışsal olgu hukuktur ve toplumsal dayanışmadaki bütün temel değişmeler hukuka yansımaktadır. Buradan yola çıkarak Durkheim, hukuk hakkındaki açıklamalarını genişletir ve farklı hukuki yapıların nasıl ortaya çıktığına cevap aramaya başlar. Farklı hukuki tipler ise ona göre hukuki yapı içerisindeki farklı yaptırım ve ceza uygulamalarının tespiti ile mümkün olabilmektedir. Durkheim'in sahip olduğu işlevsel bakış açısı, başta işlenen suça odaklanacak sonrasında ise bu suça karşılık uygulanan ceza ve yaptırım şekillerini inceleyecektir.

Durkheim farklı dayanışma tiplerini yansıtan iki zıt yaptırım biçimi belirler. Cezalandırıcı yaptırımlar, mekanik dayanışmalı toplumda bulunurken, iade edici-yerine getirici yaptırımlar, organik dayanışmalı toplumlarda bulunur. Toplumlar dinsel ahlaktan rasyonel ahlaka, ailevi toplumsal düzenlemeden, devlet tarafından toplumsal yönlendirmeye doğru bir gelişim içerisinde. Yaptırımlar da iki türe ayrılmaktadır, birincisi davranış sahibi için acı verici ya da onurunu düşürücü niteliktedir. Bunlara bastırıcı yaptırımlar denir ve ceza hukuku da böyledir. İkinci türde ise yaptırımlar davranışta bulunan için zorunlu olarak bir acı doğurmamaktadır. Bu yaptırım türünde eski durumun yeniden kurulması ve bozulan ilişkilerin olağan biçimlerine geri döndürülmesi söz konusudur (Durkheim, 2006: 96-97). Bu şekilde Durkheim, toplumsal dayanışmanın ölçülmesi için kendine bir endeks oluşturmuş olur. Hukuk, bu şekilde

toplumsal dayanışmanın dıştan görünebilen sembolleri haline gelmektedir. Hukuk organik ve mekanik dayanışmanın sistematik ve nesnel bir şekilde ortaya konulması için bir araç pozisyonundadır.

Durkheim'in cezalandırıcı anlayıştan, onarıcı anlayışa geçiş şeklinde anlattığı hukuksal değişimlerle ilgili düşünceleri, sosyoloji alanında da genel kabul gören bir anlayıştır. Hukuk üzerindeki sosyolojik perspektiflerin neredeyse tümü, yasal evrimin dinamik doğası ve toplumsal karmaşıklık üzerinde durmaktadır. Toplumsal yapıdaki sosyal, ekonomik ve politik değişiklikler, yasalar ve cezai yaptırımların nitelik ve kapsamını etkiler. Aynı şekilde yasal değişiklikler de toplumda sosyal, ekonomik ve politik kurumların köklü değişiklikler yaşamasına neden olabilir. Farklı teorik yönelimler, toplumdaki değişimlerin yasaların niteliğini ve kapsamını nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Ancak cezai yaptırımların ölçü ve doğası üzerinde uğraşan çoğu kuramcı, toplumların karmaşılaşp geliştikçe cezalandırıcı (baskıcı) anlayıştan onarıcı (iade edici) anlayışa doğru geçtiğini iddia ederler.

Durkheim'in çizdiği bu tabloyu netleştirmek için onun suç, ceza ve cezanın evrimi konusundaki düşüncelerine daha yakından göz atmak faydalı olabilir. Suça işlevsel bakış açısı çerçevesinde yaklaşan Durkheim' a göre suçun temel özelliği, toplumun bütün üyelerince dışlanan davranışlar olmasıdır ve suç bu anlamda belli bir toplum türünde, sağlıklı bilinç sahibi bütün bireylerin duygularını inciten eylemlerdir (2006: 103). Suçlarla ilgili araştırma yapan çoğu araştırmacı, suç patolojik bir şey olarak ele alıp, suçluyla ilgili psikolojik sebepleri araştırırken, Durkheim suçun ortaya çıkışını normal olarak ve sonuçları açısından da olumlu toplumsal işlevlere sahip olarak ele almaktadır. Suçun olmadığı bir toplum, her türlü toplumsal değişime kapalı olan bir toplumdur. Onun işlevsel bakış açısı, suçun da bir işleve sahip olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Suçlar ortadan kalkarsa ortak duygularda aşırı bir artış ve yoğunluk meydana gelecektir. Fakat toplumsal değişimin olabilmesi için belirli bir oranda suçun var olması, suçluların bireysel özgünlüğü ifade edecek olan suçları işlemesi gerekir. Ortak duygulardaki aşırı yoğunluk, toplumsal değişimi bu anlamda engelleyen bir şeydir. Suçun toplumda bir işleve sahip olduğunu ve normal bir sosyolojik olgu olduğunu söylemek, onun cazip bir şey olduğunu savunmayı da gerektirmez (Coenen-Huther, 2010: 111-112).

Durkheim'a göre suçlara karşılık ceza ise toplumsal hayatın dayandığı paylaştığımız değerlerimizi koruyan normatif, ahlaki bir eylemdir. Cezaya, enerjisini ahlaki değerleri korumaktan alan bir kurum olarak bakılabilir. Cezalar ahlaki düzeni sadece korumakla kalmaz aynı zamanda onları onaylar, bu yönüyle toplumsal dayanışmayı ayakta tutan karmaşık ahlaki bir sistem oluştururlar. Cezalar sadece suç kontrolünü sağlamazlar, basit bir toplumsal kurum olarak değerlendirilebilir fakat önemli ahlaki işlevlere sahiptir. Toplum, sahip olduğu kutsal ve ahlaki değerlerin şekillendirdiği ortak vicdana karşı işlenmiş suçlara karşılık tutkulu bir tepki verme eğilimi içerisindedir. Bu tutkulu tepki ifade gücünü, kollektif bilincin etkisiyle, suçluların cezalandırılma uygulamasında hayat bulur. Buradan iki türlü sonuç çıkmaktadır. Birincisi, cezalandırmanın, ahlaki değerlerin ve kollektif vicdanın bir ürünü olduğu ile ilgilidir. Cezalar, ahlaki düzeni onaylamak için ahlaka ve dayanışmaya yapılan saldırılarla ilgilenir. İkincisi ise cezalandırmanın rolünün ahlaki düzeni devam ettirmek olduğudur. Cezalandırmanın diğer yönleri, karakteristikleri, diğer kaynakları ve diğer etkileriyle ilgili de Durkheim, birçok şeyi ifade etmektedir fakat onun cezalandırma ile ilgili teorisi fazlasıyla ahlak yönünden ele alındığı için eleştiriye açık hale gelmektedir. Örneğin hangi cezalandırma kurumlarının toplumsal güçlerden nasıl etkilendiğini, ekonomik anlayışın, politik ideolojilerin, teknik gelişmelerin yansımaları gibi etkilerden nasıl etkilendiğini ortaya koymaz. Fakat onun bu yönden eleştirilmesi, diğer tüm kuramcılardan farklı bir durum ortaya çıkarmaz. Ceza ile ilgili tüm sosyolojik girişimler, bu tür sınırlılıklarla karşı karşıyadır. Cezanın tüm yönlerini, iç ve dış tüm işleyişini anlamak oldukça güç görünmektedir. Durkheim'in kollektif bilinçle ilgili düşüncesi de bu noktada eleştirilebilir. Onun düşüncesinde cezai yaptırımlar ve ceza kanunları, kollektif bilince bağlı olarak gelişirler. Fakat günümüzün modern toplumlarında bilinçlerin toplamı ve ortalama vatandaşların ortak duygularından ne oranda bahsedilebilir? Bu açıdan hukuk ve cezalandırma gibi kurumlar herkesin taşıdığı değerleri yansıtan kurumlar olarak anlaşılabilir fakat hukuk ve cezalandırma, değer aşıl原因 aktif olarak bu anlamda çalışan baskın ahlak kurallarının kazanımında çok önemli kurumlar olarak kabul edilebilir (Garland, 1991: 125). Durkheim'in teorisi, tüm çelişiklere rağmen ceza konusunda önemli bir boyutu açmıştır. O modern toplumda cezaların şekil değiştirmesinin yanında arkasındaki cezalandırma mantığının da değiştiğini ortaya koymaktadır. Onun iddiası zaten kollektif bilincin zayıfladığı ve cezaların da kollektif bilinç içeriklerinden sıyrıldığı yönündedir. Bunların yanında bütünsel anlayışı gereği cezalandırılan şeyin topluma yönelik saldırılar olduğu ile ilgili düşüncesinden hiçbir zaman uzaklaşmamıştır.

Durkheim'in ilk defa 1900 yılında yayınladığı ve toplumsal işbölümü eseriyle arasında önemli bağlantılar içeren *Ceza Evriminin İki Kanunu* (1966) adlı eserini, cezanın tarih boyunca geçirdiği değişiklikleri ortaya koymak için kaleme almıştır. Durkheim'a göre ceza ile ilgili tarih boyunca ortaya çıkan değişiklikler

iki çeşittir; birincisi nicelikle ilgili, ikincisi ise nitelikle ilgili değişikliklerdir. Bu eserde, Toplumsal İşbölümünde cezalarla ilgili yaptığı açıklamaları yetersiz bularak bu açıklamalarını genişletmiştir. Bu çalışmada temel görüşlerini korusa da ceza ile ilgili mekanik-organik ayırımına dayanan toplumsal dayanışma fikirlerini bir kenara bırakmış gibi görünmektedir. Bu açıklamalardan uzaklaşması, aynı zamanda onu cezalandırıcı ve iade edici hukuk ayırımından da uzaklaştırmaktadır. Fakat temelde cezalandırmanın türleri ve dereceleri ile ilgili dönüşümü, toplumsal değişim bağlamında ele aldığı bu çalışma, ceza ile ilgili günümüzde de halen geçerli olacak tartışmaların kapısını aralamaktadır. Durkheim, cezaların nitelikle ilgili değişikliklerinin daha önemli olduğunu düşünmektedir. Kollektif bilinçteki değişiklikler insanların suçlarla ilgili algılarını da değiştirmiştir. Bireyin ortaya çıkması ve değerli görülmeye başlaması, cezaların da daha çok bireysel yönden değerlendirilmesine neden olmuştur. Gelişmiş toplumlarda artık ceza sorumluluğu kollektif değildir ve dinin etkisinden kurtulmuştur. Cezalar gittikçe hafiflemiştir fakat ilerde tam olarak ortadan kalkacağı da düşünülemez.

Durkheim kadar cezaya sosyolojik analizinde ve teorik çerçevesinde ayrıcalıklı bir yer tanıyan başka bir toplum teorisyeni yoktur. İlk eleştirilebilecek nokta Durkheim'in ceza ile ilgili teorisinin genel teorisine çok bağımlı bir durumda olmasıdır. Cezaların dönüşümü ile ilgili açıklamalarını modern toplum üzerinden değil, ilkel toplumlar üzerinden yaptığı incelemelerden yola çıkarak gerçekleştirdiği için de eleştirilmektedir. Kullandığı argümanlar daha çok ilkel toplumlardan örnekler taşımaktadır (Garland, 1990: 26). Dolayısıyla Durkheim'in bu alandaki teorisinin bugünkü koşullar altında tekrar ele alınma gerekliliği de ortaya çıkmaktadır.

Weber, doğal toplum tasarımı reddederek, pozitivism ile yorumsamacı bilim anlayışını birleştirmeye çalışır (Akpolat, 2010: 15). Toplumu anlamak için bazı ideal tipler geliştirir ve açıklamalarını yaparken bu ideal tiplerden yola çıkar. Cezalandırmayla ilgili görüşleri, onun otorite tiplerinden ve bürokrasi anlayışından yola çıkılarak ortaya koyulabilir. Weber üç tip otorite tipinden söz eder; *geleneksel, karizmatik ve yasal otorite*. Çağdaş ve bugün bize en yakın otorite tipi yasal otoritedir. Otoritenin meşruluğunun temeli olarak nesnel ilke ve kurallar sistemi yürürlüktedir ve bunlar ise yasalarla ortaya konulan ve herkes için geçerli ve yürürlükte olan hukuk kurallarıdır. Otoriteye başka bir deyişle egemenliğe sahip olanlar, onları gerçekleştirirken onların da bağlı oldukları ve kendilerinin de üstünde olan bir düzene bağlıdırlar. İnsanlar, emir ve yasalara itaat ettiklerinde bu otorite sahiplerine değil yalnızca temsilcisi veya icra organı oldukları nesnel bir düzene boyun eğmiş olurlar (Freyer, 2012:178). Bu anlamda Weber'e göre yasal otoritede yasalara uyma vazgeçilemez bir görevdir. Yasal otoritenin geçerli olduğu toplumlarda ceza sistemleri ve ceza hukuku, suçları tanımlayabilmeli ve kurallar ise bu suçları yargılamak için ortaya konulmalıdır. Weber perspektifinden bakıldığında, cezaların gittikçe ussallaştırıldığı ile ilgili bir açıklama geliştirilebilir.

19 uncu yüzyıldan sonra ceza alanında birçok profesyonel çalışmaya başladı. Bu durum bu alanda merkezileşme, bürokratikleşme ve profesyonelleşme olmasını sağladı. Modern ceza sistemleri, artık çok sayıdaki suçluyla etkin bir şekilde mücadele edebilmeliydi. Akılcılaşıma her alanda olduğu gibi bu alanda da etkili oldu. Artık suçlulara ahlaki değerlerden çok yönetsel kriterler doğrultusunda ve tedavileri de yaptıkları kötülük ya da kötü birisi olarak değerlendirilmeleri ile ilgili değil, işledikleri suçla bağlantılı olarak gerçekleştirilmektedir. Ceza alanındaki profesyoneller, artık ahlaki yargılardan çok suçlularla ilgili tanılara ve risk yönetimi ilkelerine göre suçlularla ilgili çalışmaları gerçekleştirmektedir. Cezaları, ahlaki öfke, cezalandırıcı tutkular veya intikamcı duyguları iletme için bir araç olarak gören eski yapı, artık işini profesyonel bir şekilde yaparak, mahkeme ve kamuoyuna karşı aşağılayıcı olanları içlerinden ayırarak, ceza sürecini bu etkilerden arındırmak eğilimindedir (Garland, 1990: 83-84). Weber'in bürokrasi konusunda ortaya koydukları da ceza ile ilgili bazı çıkarımlar yapılabilmesine olanak tanımaktadır. Kurallara bağlı olarak suçlarla ilgili hüküm verilebilmesi için rasyonel bir bürokratik yapı olması gerekmektedir. Bu durum ise modern toplumlarda uzmanlaşmaya bağlı olarak bürokratik yapılarda meydana gelen değişimlerle gözlemlenebilmektedir. Weber'in çizdiği bürokratik yapılarda amaçların gerçekleştirilebilmesi için yapılması gerekenler, resmi görevler olarak dağıtılmıştır. Bu görevlerin yerine getirilmesi de belirli kurallara bağlanmıştır ve aynı zamanda hiyerarşik bir düzen içinde yürütülür. Dolayısıyla cezalar da bu yapı içerisinde kesin bir şekilde belirlenmiştir.

Marx'ın ceza ile ilgili açıklamalarını, daha çok onun takipçileri tarafından ortaya konan düşüncelerden çıkartıyoruz. Ceza ile ilgili Marksist çerçevede ilk çalışmalar, kapitalist toplumu kültürel alanlarda araştıran Frankfurt Okulu tarafından yapılmıştır. Marksist çerçevede yazarlar, ceza problemini iki farklı şekilde ele almaktadırlar. Bunlardan ilki, ceza infaz kurumlarıyla üretim biçimlerinin, ekonomik gereksinimleri arasındaki bağlantılar üzerinde dururken. İkincisi ise cezanın, devlet gücünün veya egemen sınıfın sürekliliğinin sağlanması konusunda rolü üstünde durmaktadır. Maksist düşünce, cezaya, bir taraftan

emek piyasasına yardımcı olan bir ekonomik olgu olarak, bir taraftan da baskıcı bir devlet aygıtı olarak siyasi rolünün üzerinde durmaktadır. Farklı bakış açıları olsa da temelde ceza ile ilgili bu düşüncelerin birleştiği temel bir noktadan bahsedilebilir. Cezalar, mülkiyet ilişkilerinin belirli düzenlemeler yoluyla, yönetici sınıfın ikincil sınıflar üzerindeki sosyal ve ekonomik faaliyetlerini korumak ve sürdürmek için uygulanmaktadır. Başlangıç noktası bu anlamda sınıf mücadelesine dayanmaktadır. Bu noktada bazı sorular ortaya çıkmaktadır. Sınıf ilişkileri açısından cezanın fonksiyonu nedir? Cezalar hakim sınıf tarafından nasıl şekillendirilir? Sınıfların cezaların ortaya çıkmasındaki katkıları nedir? (Garland, 1990: 88). Genel olarak Marx'ın cezalandırmayla ilgili açıklamalarının, onun kapitalizm ve üretim-toplum arasındaki ilişkiye dayandığı söylenebilir. Onun görüşüne göre kurumlar ve dolayısıyla hukuk, kapitalist sistemin sürdürülebilmesi ve üretim ilişkileri paralelinde şekillenmektedir. Başka bir açıdan bakıldığında Marx'a göre cezanın, toplumda emeğin dengelenmesini sağladığı ifade edilebilir. Bu açıdan cezanın şiddeti, toplumda emeğin değerine bağlıdır. Emek toplumda azsa ve değeri fazlaysa, cezaların şiddeti daha düşük olmaktadır, fakat emek bolsa cezalandırma da daha şiddetli olmaktadır. Marx, bu açılardan cezaların zaman içerisinde değişimini, iş gücüne duyulan ihtiyacın artmasına ve bu anlamda iş gücünün kaybolmaması için insanların daha hafif cezalarla karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır. Ceza üzerine Marksist analizler konusunda öne çıkan başlıca iki çalışma bulunmaktadır. Bunlardan ilki Rusche ve Kirchheimer tarafından 1939 yılında yayınlanan ve hapis oranlarıyla değişen işsizlik oranları arasında doğrudan pozitif bir ilişki olduğunu savunan *Punishment and Social Structure* (Ceza ve Toplumsal Yapı) çalışmasıdır (Rusche ve Kirchheimer, 2003; Melossi, 2003). İkincisi ise ilk defa 1977 yılında İtalya'da Melossi ve Pavarani tarafından yayınlanan *The Prison and The Factory: Origins of The Penitentiary System* (Hapishane ve Fabrika: Hapishane Sisteminin Kökleri) adlı çalışmadır. Bu çalışmada hapishane sistemlerinin krizleri ile bu kurumların toplumsal ve tarihsel kökenleri arasındaki ilişki konu edilmektedir. Rehabilitasyon ve caydırıcılığın başarısızlığa uğramasının belirgin hale gelmesi, hapishaneler ve toplumsal yapılar arasındaki gerçek bağın doğasının ortaya çıkartılmasını gerektirmiştir. Çalışmaya göre hapishaneler de bu anlamda iyi bir inceleme alanı oluşturmaktadır.

Bir düşünür olarak Foucault daha çok felsefeyle ilgilenmiş olsa da sosyolojik tespitleri de günümüze ışık tutmaktadır. Özellikle burada işlenen konu açısından cezalarla ilgili yaptığı tespitler önemli hale gelmektedir. Neden sosyoloji alanında üç klasik düşünür arasına böyle bir isme yer verildiği sorulabilir. Foucault'nun günümüz dünyasına daha yakın, savunduğu düşünceler açısından daha radikal ve ilgi çekici ve aynı zamanda sosyolojik düşüncelere sahip olduğu için bu çalışma için de ufuk açıcı görüşlerine yer verilmesi bir ihtiyaç durumundadır. Bu alanda Foucault'nun özellikle "*Disiplin ve Cezalandırma, Hapishanenin Doğuşu*" adlı eseri önemli bir yere sahiptir. Foucault ceza uygulamalarını geçmişten günümüze kadar detaylı bir incelemeden geçirir. Cezaların toplumsal yönü ve ahlaki temeli yerine, onun çalışması, cezanın, bir güç olarak teknik yönü ve faaliyet biçimleri üzerine yoğunlaşarak, cezaların kendi iç işleyişine doğru bir düzlemedir. Onun analizi, modern ceza infaz kurumlarının içinde tescil edilmiş olan, gözetim ve disiplin kavramlarını, modern penolojik söylemin dilbilgisini, penolojik rasyoneliterler olarak kabul edilenlerin gerçekte ceza alanında ne olabileceğini ayrıntılı bir şekilde analiz eder (Garland, 1990: 131). Cezalandırma ve ceza kavramıyla ilgili özellikle cezalandırmanın, disiplin yönü üzerinde durarak açıklamalarını geliştirir. Ceza üstünde dururken aynı zamanda Weber'in bürokrasi düşüncelerinden ve Durkheim'ın cezalandırmanın toplumun suçlara karşı tutkulu bir tepki olması düşüncelerinden etkilenir fakat ceza ve cezalandırmayı toplumdaki değişmelere bağlaması, iktidar ve gücün birey üzerindeki etkisini göstermeye çalışması onun bu alandaki düşüncelerini, daha geniş ve analitik hale getirmektedir. Foucault'nun yaptığı inceleme, dört temel ilkeye dayanmaktadır; birincisi, cezalandırmayı karmaşık bir toplumsal işlev olarak ele almak, ikinci olarak, cezalandırmanın üzerinden, siyasal taktik açısını ele almak, üçüncüsü, iktidar teknolojisini, cezalandırmanın ilkesi ve insanileşmesi ile insanın tanınmasına yerleştirmek ve sonuncusu ise ruhun ceza adaleti sahnesine girişinin ve onunla birlikte koskoca bir bilimsel bilginin hukuki uygulama alanına katılmasının, bizzat gövdesi iktidar ilişkileri tarafından kuşatılmış olan bir tarz dönüşümünün etkisinin sonucu olup olmadığını aramak (Foucault, 2006: 60). Temelde cezanın değişimini iktidar ve bilim arasındaki ilişkiyi aramak için bir araç olarak gören Foucault, kavramsallaştırdığı disiplin kavramını bir aygıt ve iktidarın gücü olarak görür ve disiplin gibi aygıtların zamanla değiştiğini ortaya koyar. Disiplin burada iktidarın sahip olduğu bir teknolojidir ve uzmanlaşmış fabrikalar, hapishaneler, eğitim kurumları ve hastaneler gibi kurumlar tarafından uygulanır.

Foucault'ya göre öncesinde işlenen bir suç karşısında uygulanan ceza, sadece o suça maruz kalan kişi ya da kişilere dönük tarafıyla değil, iktidar yapısından dolayı iktidara da yapılan bir saldırı olarak görülür ve bundan dolayı sadece işlenmiş olan suçun telafisi değil aynı zamanda bir intikam düşüncesini de içinde barındırır. Cezalar zaman içerisinde iktidar yapısının değişikliklerinden etkilenerek cezalandırma

hakının siyasal ve ahlaki açıdan yeni bir meşrulaştırmaya tabi tutulması gerçeğiyle karşı karşıya kalmış ve cezalar da bu değişimden nasibini almıştır. Yeni anlayışta intikam duygusuyla hareket eden ve bedeni azaba dayanan bir anlayış yoktur. Öncesinde intikam duygusuyla hareket eden ve seyirlik bir ibret alma gösterisi olarak görülen cezalandırma, artık halkın göremeyeceği bir alana kaymış ve bu şekilde hapishaneler ortaya çıkmıştır. Hapishaneler yukarıda bahsedilen şekliyle yeni bir disiplin şeklidir ve bireyleri dönüştürme aygıtıdır (Foucault, 2006: 338). Yeni anlayışta hapsedmeyle bireylerin bedeni hedef alınmaz beden burada ruha müdahale etmek için bir araç pozisyonundadır. Doğrudan bedeni hedef alan bir cezalandırma sisteminden daha bir üst amaca ulaşılmıştır. Bu hedef ise artık kişilerin rehabilite edilmesi düşüncesidir.

Günümüz modern anlayışında cezalar, toplumsal düzenin sağlanması için bir araç olarak kabul edilmektedir. Ceza anlayışındaki değişimlerin toplumsal etkilere açık olduğunu ve bunun göstergesinin ise değişen toplumsal durumların doğrudan cezalandırma şekillerine etki ettiğini bu şekilde görmekteyiz. Aynı zamanda araçsal durumun sosyolojik bir derinliğe sahip olduğu da bu şekilde görülmüştür. Günümüzde cezalar, bireysel sorumluluk çerçevesinde değerlendirilmekte ve ceza uygulamaları da kişilere dönük bir ıslah içeriğiyle şekillenmektedir. Kökenleri toplumsal değişim olan ceza uygulamalarındaki farklılaşmanın, küresel bazı faktörlerin de etkisi altında olduğu da söylenebilir.

Cezalandırma pratiği üzerinde düşünmek, bir dönemi anlamak ya da bir toplumun sosyolojik yapısını çözmek için kullanılacak bir kaynak durumundadır. Toplumdaki hassasiyetler ya da belli bir dönemde var olan konsensüs hem cezaların niteliğinde bir değişime hem de niceliğinde bir değişime neden olabilmektedir. Bir toplumda cezalandırmaya çok sık başvurulması ya da daha seyrek olarak başvurulması, o toplum hakkında en basitinden bize belirli veriler sunabilmektedir. Ceza sosyolojisi tüm dünyada yeni sayılabilecek bir çalışma alanı olarak 1990'lı yıllardan itibaren şekillenmeye başlamıştır. Bu alanda önemli isimlerden birisi halen Amerika'da akademik faaliyetlerini sürdüren David Garland'dır. Garland, ceza sosyolojisi ile ilgili çalışmalarına 1985'te *Punishment and Welfare* (Ceza ve Refah) çalışması ile başlamıştır. 1990 yılında *Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory* (Cezalandırma ve Modern Toplum: Toplumsal Teori Üzerine Bir Çalışma) ile devam etmiştir. 2001 yılında ise *The Culture of Control Crime and Social Order in Contemporary Society* (Kontrol Kültürü: Çağdaş Toplumda Suç ve Toplumsal Düzen) ile bu alanda etkili isimlerden birisi haline gelmiştir. Bu alanda 2010 yılında yayınlanan *Peculiar Institution: America's Death Penalty in an Age of Abolition* (Tuhaf Kurum: Kaldırılma Döneminde Amerika'nın Ölüm Cezası) ve 2016 yılında ise *The Welfare State: A Very Short Introduction* (Refah Devleti: Çok Kısa Bir Giriş) adlı iki çalışması daha mevcuttur. Ayrıca bu alanda 1999 yılında kurucusu olduğu *Punishment and Society* (Cezalandırma ve Toplum) isimli bir dergi bulunmaktadır. Garland, cezaya modern toplum yapısı içerisinde bir anlam vermeye çalışmaktadır. Ona göre çağdaş suç kontrolü düzenlemeleri, iki toplumsal güç tarafından şekillenmektedir. Geç modernliğin ayırt edici toplumsal yapısı ve serbest piyasa bunları oluşturmaktadır. Garland, suç kontrolünün çağdaş kültür ve sosyal ilişkilerin paralelinde sosyal değişim ve belirli suç kontrolü politikalarının etkileriyle şekillendiğini, dolayısıyla bu gelişimi anlamak için bu karmaşık ilişkilerin çözülmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Garland, bu şekilde cezaya, tarihsel, penolojik ve sosyolojik olmak üzere üç farklı açıdan yaklaşmaktadır (Garland, 1990, 2001). Son 30 yıl, suç kontrolü ve ceza adaleti alanında hızlı bir değişimin ortaya çıktığı yıllardır. Son dönemde modern ceza adalet sistemleri, birçok yeni uygulama ve kurumsal yapıya sahip olmuştur. 1890 ve 1970 arasındaki artan kurumsal düzenlemeler, Garland'ın deyimiyle ceza alanında refahçı bir yaklaşımın benimsendiği bir dönem olarak görülebilir. Ayrıca doğrudan ceza sosyolojisi kapsamında görülebilecek ve bu alanda çalışan ve *The Sociology of Punishment: Socio-structural Perspectives* (Ceza Sosyolojisi: Toplumsal Yapı Perspektifleri) adlı bir çalışması bulunan İtalyan kriminolog ve sosyolog Dario Melossi (1998) de Garland'ın bakış açısına yakın bir anlayışa sahiptir. Konusu ve içeriği doğrudan ceza sosyolojisi olmasa da sosyal bilimler alanında ceza ile ilgili birçok farklı bakış açıları tarafından üretilen çalışmalar da ceza sosyolojisine katkıda bulunabilecektir. Buna karşılık ceza ile ilgili ortaya çıkabilecek birçok teorik tartışma, görüldüğü gibi daha çok sosyolojik bir derinlik taşımaktadır.

SONUÇ

Cezanın farklı yönleriyle tarihsel karşılaştırmalı bir bağlamda incelenmesi sayesinde toplumsal yapı ve toplumsal düzenin doğası hakkında bazı bulgular ortaya çıkmıştır. Bu bulgular ceza üzerinden toplumla ilgili analizler yapılabilmesini göstermektedir. Cezanın farklı yönlerinden elde edilen bakış açılarının keşiftiği teorik bir yapı söz konusudur. Bu teorik yapı bize ceza sosyolojisi şeklinde yeni bir alanı işaret etmektedir.

Ceza sosyolojisini penoloji, viktimoloji ve kriminoloji gibi cezayla ilgilenen diğer disiplinlerden ayırmak gerekmektedir. Penoloji cezai yaptırımların yanlış uygulamalarını değerlendirmeyi amaçlayan bir disiplindir. Ceza kurumlarının gerekçeleri, özellikleri ve etkinliği üzerinde durmaktadır (Scott, 2008: 7).

Viktimoloji, mağdur haklarının sorun alanı olarak belirlendiği, mağduru psikolojik sosyal ve hukuksal boyutlar arasındaki ilişkiler kapsamında inceleme amacını taşıyan bir disiplindir (Sokullu Akıncı, 1999: 21-22). Kriminoloji ise daha çok suçla ilgilenen, suç ve suçlu davranışlarını araştırma amacıyla çalışmalarını yaptığı bir bilim dalıdır (Polat, 2009: 33). Bunların yanında özellikle ceza sosyolojisi ile ilgili bir kısım tartışmanın yoğunlaştığı bir alan olarak ceza popülizmi şeklinde bir alandan da söz etmek gerekiyor. Ceza popülizmi, mevcut iktidar yapısının cezalarla ilgili konumunu sorgulamaktadır. Ceza popülizmi, ceza politikaları geliştiren politikacıların bu alandaki faaliyetleriyle ilgili eleştirel bir yaklaşımdır. Modern toplumda ceza ve güç arasında bir ilişki olduğunu öne sürmekte ve politikacıların kendi istedikleri gibi bu süreci yönlendirdiklerini iddia etmektedir. Ceza popülizmi halkın farklı kesimlerinin isteklerini çeşitli şekillerde dile getirmektedir. Hükümet politikalarının bir şekilde kendilerinden ayrıldığını düşünen kesimler ceza popülizmi söylemiyle isteklerini dile getirmektedir (Pratt, 2007: 8-9).

Doğrudan gözlemin mümkün olmadığı toplumla ilgili gözlem yapılabilecek bir alan olarak suç ve cezalar, sosyolojik açıdan önemli veri kaynaklarıdır. Bir toplumdaki suç oranları, suç çeşitleri ve bu suçlara karşılık uygulanan ceza uygulamaları ve bu ceza uygulamalarının değişimi ve farklılaşması gözlem için birçok veri sağlamaktadır. Cezalardaki değişime bakıldığında toplumsal yapı ve değişimine paralel olarak bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Cezalar değişmiştir çünkü cezayı belirleyen toplumsal yapı ve toplumun suç ve cezalarla ilgili değerlendirmeleri de değişmiştir. Öyleyse cezaların değişimine bakılarak toplumla ilgili çözümler yapılabilir mi ya da farklı toplumları karşılaştırmak için cezalara bakılabilir mi? Bu çalışma kapsamında cezalara bu perspektiften yani doğrudan gözlemlenemeyen toplumun gözlemlenebilmesi için bir araç olarak bakılmıştır.

Günümüzde birçok ahlaki konu tartışmaya açılmamakta ve çözüm cezayı belirleyen kurumsal yapıya bırakılmaktadır. Cezalandırmakla yetkili kurumsal bir yapının varlığı toplumu bu sorundan kurtarmaktadır. Dolayısıyla cezaların toplum tarafından en görünür tarafı, hukuksal yönü olmaktadır. Hukuk ise cezalara normatif bir anlayışla uygulaması yönünden bakılmaktadır. Cezalar kabul edilebilirdir çünkü normatif yapı bunu emretmektedir, cezalar vardır çünkü suçlular hukuk aracılığıyla cezalandırılarak toplumsal düzen ve adalete inanç sağlanır. Hukuk bu yönüyle cezaya teknik bir açıdan yaklaşmaktadır. Felsefe ise cezaya ahlaki bir temel bulmanın peşindedir. Cezalandırmaya neden ihtiyaç duyulur ya da suçlular neden cezalandırılır şeklinde soruların yöneldiği taraf daha çok cezaların meşruiyeti ile ilgilidir. Tarihsel olarak bakıldığında ise cezaların gittikçe şiddet içeriklerinden kurtulup hafiflediği görülmektedir. Bu durum ise ceza evrimi olarak ifade edilebilir. Günümüzde cezalar daha çok rehabilitasyon içeriğiyle şekillenmektedir. Rehabilitasyon, suç işleyen kişinin mevcut durumunu da göz önünde bulundurarak cezaya şekil vermektedir. Bunun yanında ceza alanında günümüzde onarıcı adalet olarak ifade edilen sadece suç işleyen kişinin değil, suçtan bir şekilde etkilenmiş ya da etkilenme potansiyeli olan tüm kişilerin de hesaba katıldığı bir anlayıştan da söz edilebilir. Toplumlar değiştikçe ve toplumsal yapının temel dinamikleri değiştikçe cezalar da değişmiştir. Tüm bunlar cezanın sosyolojik yönlerinin olduğunu ya da ceza sosyolojisinin mümkün olduğunu göstermektedir.

Ceza sosyolojisi ile ilgili tartışmalar, Türkiye için ise yeni çalışma alanlarının imkânlılığını işaret ettiği için değerli görülebilir. Özellikle suç ve ceza alanındaki literatüre yakından baktığımızda Türkiye'deki eksiklik daha çok hissedilmektedir. Türkiye'de bu alanda uzmanlaşmış bilim insanlarının yokluğu ve bu alanda çalışanların ise daha çok normatif yapının anlaşılması ve yorumlanması şeklinde bir çabaya girişmeleri sonucu, suç ve ceza ile ilgili akademik çalışmalar belli bir seviyeye ulaşamamıştır. Daha açık bir ifadeyle bu alandaki kişilerin daha çok hukukçular ve adli bilimler çerçevesinde çalışmalarla ortaya çıktıkları görülmektedir. Türkiye'de sadece ceza sosyolojisi değil suç ve cezalandırmayla ilgili birçok disiplin ihmal edilmiş gibi görünmektedir. Başta kriminoloji, penoloji, viktimoloji, suç psikolojisi gibi alanlarla ilgili yeterince akademik çalışma üretilmemektedir. İktisat, antropoloji, ve psikoloji gibi birçok farklı disiplin tarafından suç önemli bir sorun olarak değerlendirilip incelemeye alınmaktadır. Buna rağmen bu alanda uzmanlaşmış kişilerin sayısı neredeyse yok denecek kadar azdır. Çalışmalar daha çok farklı disiplinlerde uzmanlaşmış kişilerin uzmanlık alanlarının suçla ilgisi ve ilişkisi şeklindedir. Yine de son yıllarda bu alanda nicelik olarak artan çalışmaların gelecekte yeni uzmanlaşmaları ortaya çıkartabileceği ümidi taşınmaktadır. Türkiye özelinde bu kapsamdaki sonraki çalışmalarda bu çalışmada elde edilen teorik yapıdan faydalanılarak Türkiye'deki pratik yapıyı araştırmak faydalı olabilir. Bu pratik yapı ilk bakışta Türkiye'deki bazı sorunlarla da yüzleşilmesini gerektirmektedir. Ceza infaz kurumlarıyla ilgili sorunlar, cezaların uygulanması ile ilgili sorunlar, popülist ceza uygulamaları ve ceza rejiminin çok sık aralıklarla değişime uğratılması gibi birçok sorun, yeni araştırma alanları olarak belirmektedir. Türkiye'deki toplumsal koşullar göz önüne alındığında ceza sosyolojisi bağlamında en basitinden örneğin Durkheim'ın yaptığı açıklamalar önemli bir kapı aralayabilir. Durkheim'ın mekanik-organik ayrımından yola çıkılacak olursa, mekanik

toplum yapısında cezaların daha ağır olduğu ve cezalandırıcı bir anlayışın hakim olduğu ifade edilmişti. Organik yapıda ise cezaların hafiflediği ve iade edici bir yapının olduğu görülmüştü. Teorik anlamda Durkheim çizgisinden Türkiye'nin organik yapıda toplum olma iddiası taşımasına rağmen gerçekte mekanik yapıda bir toplum olduğunun delillerini, ceza uygulamaları üzerinden görmek mümkündür. Belli dönemlerde ortaya çıkan askeri darbeler, ceza evleri sorunları, çok sık af kurumuna başvurulması ve son dönemde ortaya çıkan idam tartışmaları yukarıdaki teorik açıklamaları da desteklemektedir.

KAYNAKÇA

- AKINCI SOKULLU, Füsün (2012). *Kriminoloji*, İstanbul: Beta.
- AKPOLAT, Yıldız (2010). *Bilgi Sosyolojisi*, Erzurum: Fenomen.
- ARAL, Vecdi (1985). *Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine*, İstanbul: Filiz.
- BECCARİA, Cesare (2013). *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, (Çev: Sami Selçuk). Ankara: İmge.
- BOONİN, David (2008). *The Problem of Punishment*, New York: Cambridge University.
- BRAİTHWAİTE, John (2000). "Restorative Justice". *The Handbook of Crime and Punishment*. (Edt.: Michael Tonry). 323-344. New York: Oxford University Press.
- COENEN-HUTHER, Jacques (2010). *Durkheim'ı Anlamak*, (Çev.:Serra Akyüz). İstanbul: İletişim.
- DEMİRBAŞ, Timur (2001). *Kriminoloji*, Ankara: Seçkin.
- DEMİRBAŞ, Timur (2013). *İnfaz Hukuku*, Ankara: Seçkin.
- DOAK, Jonathan ve MAHONY, David (2014). Restorative Justice and Practice, *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice* içinde, (Edt. Gerben Bruinsma ve David Weisburd), s: 4422-4430, New York: Springer.
- DÖNMEZER, Sulhi ve ERMAN, Sahir (1987). *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, İstanbul: Beta.
- DURKHEİM, Emile (1966). *Ceza Evriminin İki Kanunu*, (Çev.: Hamide Topçuoğlu), Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kriminoloji Enstitüsü Yayınları Suç ve Ceza Sosyolojisi Klasikleri No.1.
- DURKHEİM, Emile (2006). *Toplumsal İşbölümü*, (Çev.: Özer Ozankaya), İstanbul: Cem Yayınevi.
- FOUCAULT, Michel (2006). *Hapishanenin Doğuşu*, (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge.
- FREYER, Hans (2012). *Sosyoloji Kuramları Tarihi*, (Çev.: Mehmet Rami Ayas), Ankara: Doğu Batı.
- GARLAND, David (1985). *Punishment and Welfare: A History of Penal Strategies*, Aldershot: Gower.
- GARLAND, David. (1990). *Punishment and Modern Society A Study in Social Theory*, Oxford: Oxford University Press.
- GARLAND, David (1991). "Sociological Perspectives on Punishment", *Crime and Justice* içinde, (Edt.: Michael Tonry), (14). s. 115-165.
- GARLAND, David (2001). *The Culture of Control Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford: Oxford University Press.
- GARLAND, David (2010). *Peculiar Institution: America's Death Penalty in an Age of Abolition*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- GARLAND, David (2016). *The Welfare State: A Very Short Introduction*, Oxford University Press.
- GÖKBERK, Macit (2003). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi.
- GÜRİZ, Adnan (1986). *Hukuk Başlangıcı*, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- GÜRİZ, Adnan (1999). *Hukuk Felsefesi*, Ankara: Siyasal.
- HONDERİCH, Ted (2006). *Punishment: The Supposed Justifications*, Londra: Pluto Press.
- İÇLİ, Tülin Günşen (2007). *Kriminoloji*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- MATHİESEN, Thomas (2006). *Prison on Trial*, Winchester: Waterside Press.
- MELOSSİ, Dario (2003). A New Edition of Punishment and Social Structure Thirty-Five Years Later: A Timely Event, *Social Justice*, 30(1) (91), s: 248-263.
- MELOSSİ, Dario (1998). *The Sociology of Punishment: Socio-structural Perspectives*, UK: Ashgate.
- MELOSSİ, Dario ve PAVARİNİ, Massimo (1981). *The Prison and The Factory: Origins of The Penitentiary System*, Londra: Macmillan Press.
- MONTESQUİEU, Charles Louis de Secondat Baron de (2004). *Kanunların Ruhunu Üzerine*, (Çev.: Fehmi Baldaş), İstanbul: Seç Yayın Dağıtım.
- POLAT, Oğuz (2009). *Kriminoloji ve Kriminalistik Üzerine Notlar*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- PRATT, John (2007). *Penal Populism*, Routledge.
- ROUSSEAU, Jean Jacques (2009). *Toplum Sözleşmesi*, (Çev.: Vedat Günyol), İstanbul: İş Bankası.
- RUSCHE, Georg ve KIRCHHEİMER, Otto (2003). *Punishment and Social Structure*, Londra: Transaction Publishers.
- SCOTT, David (2008). *Penology*, Sage.
- SOKULLU AKINCI, Füsün (1999). *Viktimoloji*, Beta.
- Türk Ceza Kanunu (2004). *T.C. Resmi Gazete*, 25611, 12 Ekim 2004.
- WARD, Tony ve MARUNA, Shadd (2007). *Rehabilitation*, New York: Routledge.